ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Актуализировано:
на заседании кафедры
протокол №11 от «14» июня 2023 г.
Зав. кафедрой

/Х.Б. Нургалина

Согласовано:
Председатель УМК факультета
_________/ Л.Р. Сулейманова

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ДИСЦИПЛИНЫ (МОДУЛЯ)

дисциплина «СОВРЕМЕННЫЙ БАШКИРСКИЙ ЯЗЫК (Ч.1)»

Обязательная часть

(обязательная часть или часть, формируемая участниками образовательных отношений, факультатив)

программа бакалавриата

Направление подготовки
44.03.05 Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)

Направленность (профиль) подготовки
«Иностранный (английский) язык»
Направленность (профиль) подготовки
«Образование в области родного языка и литературы (Башкирский язык и литература)»

Квалификация
бакалавр

Разработчик (составитель)
доцент кафедры,
кандидат филологических наук

/Самирханова Г.Х.

Для приема: 2021 г.

Сибай 2023 г.

Составитель/ составители: Ласынова Н.А., к.ф.н., доцент

Рабочая программа дисциплины утверждена на заседании кафедры русской, башкирской и зарубежной филологии протокол от «27» августа 2021 г. № 1.

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины____
утверждены на заседании кафедры, протокол № ____ от «____» ______________ 20___ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ Нургалина Х.Б./

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины____
утверждены на заседании кафедры, протокол № ____ от «____» ____________ 20____ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ ____________________/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины____
утверждены на заседании кафедры, протокол № ____ от «____» ____________ 20____ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ _____________________/

Дополнения и изменения, внесенные в рабочую программу дисциплины____
утверждены на заседании кафедры, протокол № ____ от «____» ____________ 20____ г.

Заведующий кафедрой ____________________/ _____________________/

Список документов и материалов

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций	4
2. Цель и место дисциплины в структуре образовательной программы	7
3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)	7
4. Фонд оценочных средств по дисциплине	7
4.1. Перечень компетенций и индикаторов достижения компетенций с указанием соотнесенных с ними запланированных результатов обучения по дисциплине. Описание критериев и шкал оценивания результатов обучения по дисциплине	7
4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценивания результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания результатов обучения по дисциплине.	11
5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины	31
5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины	31
5.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и программного обеспечения, необходимых для освоения дисциплины	31
6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине	32

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций

По итогам освоения дисциплины обучающийся должен достичь следующих результатов обучения:

Категория (группа) компетенций	Формируемая компетенция (с указанием кода)	Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине
Системное и критическое мышление	ОПК – 2. Способен участвовать в разработке основных и дополнительных образовательных программ, разрабатывать отдельные их компоненты (в том числе с использованием информационно-коммуникационных технологий)	ИОПК – 2.1. Знает историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	*Знать историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.*
		ИОПК – 2.2. Умеет разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	Уметь разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.
		ИОПК – 2.2. Владеет дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	Владеть дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.

2. Цель и место дисциплины в структуре образовательной программы

Дисциплина «Современный башкирский язык (Ч.1)» относится к обязательной части Блока 1 учебного плана данного направления подготовки.

Дисциплина изучается на 3 курсе в 5 - 6 семестрах очной формы обучения.

Цели изучения дисциплины: дать студентам систему знаний о закономерностях основного языка; формирование профессиональных знаний и навыков, профессиональной компетенции будущих бакалавров и личностных качеств, необходимых для бакалавра.

Задачами курса являются:

- изучение основных направлений развития филологической науки, в частности, овладение понятийным аппаратом, знакомство студентов с разделами лингвистики, видами лингвистического анализа,
- демонстрация возможности приложения полученных знаний на практике;
- систематизация, обобщение и углубление знаний, полученных студентами при изучении лингвистических дисциплин: основы филологии, введение в языкознание, практический курс башкирского языка, истории башкирского литературного языка, башкирской диалектологии и других, предусмотренных учебным планом.

3. Содержание рабочей программы (объем дисциплины, типы и виды учебных занятий, учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы обучающихся)

Содержание рабочей программы представлено в Приложении № 1.

4. Фонд оценочных средств по дисциплине

4.1. Перечень компетенций и индикаторов достижения компетенций с указанием соотнесенных с ними запланированных результатов обучения по дисциплине. Описание критериев и шкал оценивания результатов обучения по дисциплине

Код и формулировка компетенции:

ОПК -2. Способен участвовать в разработке основных и дополнительных образовательных программ, разрабатывать отдельные их компоненты (в том числе с использованием информационно-коммуникационных технологий)

Код и формулировка компетенции:

Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине	Критерии оценивания результатов обучения			
		«не удовлетворительно»	«удовлетворительно»	«хорошо»	«отлично»
ИОПК 2.1. Знает: историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования	*Знать историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и*	Не знает историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации	Поверхностно знает историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности	*Знает* историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации	*Отлично знает историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерно*

ИКТ в педагогической деятельности.	*дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.*	образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.	*сти организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.*
ИОПК 2.2. Умеет: разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	*Уметь разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.*	Не умеет разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с	Демонстрирует поверхностные умения разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их	Показывает умений разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе	Показывает умений разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе

		использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.
ИОПК 2.3. Владеет: дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	*Владеть дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.*	Не владеет дидактическими и методическими приемами разработки и технологиям и реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	Демонстрирует поверхностные навыки владения дидактическими и методическими приемами разработки и технологиям и реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	Демонстрирует хорошие навыки владения дидактическими и методическими приемами разработки и технологиям и реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	Демонстрирует отличные навыки владения дидактическими и методическими приемами разработки и технологиям и реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.

4.2. Типовые контрольные задания или иные материалы, необходимые для оценивания результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций. Методические материалы, определяющие процедуры оценивания результатов обучения по дисциплине.

Код и наименование индикатора достижения компетенции	**Результаты обучения по дисциплине**	**Оценочные средства**
ИОПК 2.1. Знает: историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса;	*Знать историю, теорию, закономерности и принципы построения и функционирования образовательных систем; основные принципы деятельностного подхода; педагогические закономерности организации образовательного процесса; нормативно-правовые, аксиологические,*	вопросы для аудиторной работы, устный ответ, письменный ответ, эссе, контрольная работа, диалог, научная статья, участие в конференциях, зачет

нормативно-правовые, аксиологические, психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности. ИОПК 2.2. Умеет: разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями. ИОПК 2.3. Владеет: дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	*психологические, дидактические и методические основы разработки и реализации основных и дополнительных образовательных программ; специфику использования ИКТ в педагогической деятельности.*	
	Уметь разрабатывать цели, планируемые результаты, содержание, организационно-методический инструментарий, диагностические средства оценки результативности основных и дополнительных образовательных программ, отдельных их компонентов, в том числе с использованием ИКТ; выбирать организационно-методические средства реализации дополнительных образовательных программ в соответствии с их особенностями.	вопросы для аудиторной работы, устный ответ, письменный ответ, эссе, контрольная работа, диалог, научная статья, участие в конференциях, зачет
	Владеть дидактическими и методическими приемами разработки и технологиями реализации основных и дополнительных образовательных программ; приемами использования ИКТ.	вопросы для аудиторной работы, устный ответ, письменный ответ, эссе, контрольная работа, диалог, научная статья, участие в конференциях, пробные уроки, зачет

Критериями оценивания при *модульно-рейтинговой системе* являются баллы, которые выставляются преподавателем за виды деятельности (оценочные средства) по итогам изучения модулей (разделов дисциплины), перечисленных в рейтинг-плане дисциплины (*для зачета:* текущий контроль – максимум 50 баллов; рубежный контроль – максимум 50 баллов, поощрительные баллы – максимум 10)

Шкалы оценивания:

для зачета:

зачтено – от 60 до 110 рейтинговых баллов (включая 10 поощрительных баллов),

не зачтено – от 0 до 59 рейтинговых баллов).

Рейтинг-план дисциплины

Современный башкирский язык (Ч.1)

(название дисциплины согласно рабочему учебному плану)

Направление **Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)**
Направленность (профиль) подготовки **Иностранный (английский) язык**
Направленность (профиль) подготовки **Образование в области родного языка и литературы (Башкирский язык и литература)**
курс 3_, семестр 5 - 6

Виды учебной деятельности студентов	Балл за конкретное задание	Число заданий за семестр	Баллы	
			Минимальный	Максимальный
Модуль 1. Фонетика башкирского языка				
Текущий контроль			**12**	**16**
1. Творческая работа	2	1	2	2
2. Лексический анализ слов	-	5 задач	1	3
3. Работа при обсуждении вопросов аудиторной работы	2	4	3	8
4. Объяснение темы	1	3	3	3
Рубежный контроль			**6**	**10**
1. Контрольная работа №1	-	5	3	5
2. Индивидуальное задание №1	-	2	1	2
3. Тестовый контроль	-	20 заданий	2	3
Модуль 2. Словообразование. Морфемика				
Текущий контроль			**8**	**12**
1. Творческая работа	2	1	2	2
2. Морфологический анализ слов	-	10 задач	1	3
3. Работа при обсуждении вопросов аудиторной работы	2	2	3	4
4. Объяснение темы	1	3	3	3
Рубежный контроль			**6**	**10**
1. Контрольная работа №2	-	5	3	5
2. Индивидуальное задание №2	-	2	1	2
3. Тестовый контроль	-	20 заданий	2	3
Модуль 3. Морфология башкирского языка				
Текущий контроль			**7**	**12**
1. Работа при обсуждении вопросов аудиторной работы	2	1	2	2
2. Синтаксический разбор предложений	-	10 задач	1	3
3. Творческая работа	2	2	3	4
4. Объяснение темы	1	3	3	3
Рубежный контроль			**6**	**10**
1. Контрольная работа №3	-	5	3	5
2. Индивидуальное задание №3	-	2	1	2
3. Тестовый контроль	-	20 заданий	2	3
Поощрительные баллы			**0**	**10**
1. Подготовка научной статьи	1	5	0	5
2. Участие в конференциях	1	5	0	5
Посещаемость (баллы вычитаются из общей суммы набранных баллов)				
1. Посещение практических занятий			**0**	**–10**
Итоговый контроль				
1. Зачет	-	-	-	-
ИТОГО:			**60**	**110**

Перечень вопросов для экзамена

1. Фонетика тураһында төшөнсә.
2. Хәҙерге башҡорт теленең фонемалар системаһы.
3. Телмәр өндәренең акустик билдәләре.
4. Телмәр өндәренең артикуляцион билдәләре. Телмәр аппараты.
5. Телмәр өндәренең функциональ билдәләре.
6. Фонология тураһында төшөнсә.
7. Һуҙынҡы өндәр системаһы (вокализм).
8. Дифтонгылар.
9. Тартынҡы өндәр системаһы (консонантизм). Тартынҡыларҙы классификациялау.
10. Тартынҡыларҙың артикуляция рәүеше буйынса төрҙәре (шартлаулы, ышҡыулы (фрикатив), ҡуш тартынҡылар (аффрикаттар), танау, тел эргәһе, ҡалтыраулы (вибрант).
11. Тартынҡыларҙың артикуляция урыны буйынса төрҙәре (ирен, тел алды, тел уртаһы, тел арты, теш, аңҡау, теш араһы(алғы, урта, артҡы), тамаҡ (фарингаль), тамаҡ төбө.
12. Тартынҡыларҙың тауыш һәм шау ҡатнашлығы буйынса төрҙәре.
13. Ижек, һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү. Ижек төрҙәре.
14. Баҫым. Башҡорт телендә баҫымдың характеры һәм үҙенсәлектәре.
15. Интонация һәм уның элементтары.
16. Телмәр ағышында өндәрҙең (фонемаларҙың) үҙгәреше. Фонетик процестар.
17. Позицион үҙгәрештәр (редукция, элизия, протеза һәм эпентеза).
18. Комбинаторлы үҙгәрештәр. Ассимиляция. Диссимиляция.
19. Метатеза. Диэреза.
20. Сингармонизм законы. Башҡорт телендә уның үҙенсәлектәре. Аңҡау гармонияһы. Ирен гармонияһы, һуҙынҡы менән тартынҡының гармонияһы. Сингармоник параллелизмдар.
21. Орфоэпия тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт теленең орфоэпик нормалары, һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше.
22. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең дөрөҫ әйтелешендәге үҙенсәлектәр.
23. Графика. Яҙыу төрҙәре. Башҡорт алфавиты һәм графика тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт алфавиты.
24. Хәҙерге башҡорт графикаһы.
25. Орфография тураһында төшөнсә. Башҡорт теле орфографияһының принциптары.
26. Хәҙерге башҡорт теленең орфографик нормалары.
27. Фонетик транскрипция.
28. Һүҙьяһалыш тураһында дөйөм төшөнсә. Уны өйрәнеү тарихы.
29. Һүҙьяһалыштың тел ғилеменең башҡа бүлектәре менән бәйләнеше.
30. Һүҙ төҙөлөшө. Морфемалар: тамыр һәм аффиксаль морфемалар. Нигеҙ төрҙәре (ябай, яһалма, ҡушма).
31. Аффикс төрҙәре. Һүҙ яһаусы аффиксвр. Форма яһаусы аффикстар. Һүҙ үҙгәртеүсе аффикстар.
32. Башҡорт телендә һүҙьяһалыш юлдары. Лексик-семантик һүҙьяһалыш. Фонетик һүҙьяһалыш. Морфологик һүҙьяһалыш: морфематик төрө (аффиксация, нигеҙҙәрҙең ҡушылыуы, нигеҙҙәрҙең берләшеүе, нигеҙҙәрҙең ҡабатланыуы) һәм аббревиация төрө. Лексик-морфологик һүҙьяһалыш (исемләшеү, сифатлашыу, рәүешләшеү һ.б.). Лексик-синтаксик һүҙьяһалыш.
33. Исемдәрҙең яһалышы. Тамыр исемдәр, яһалма исемдәр, ҡушма исемдәр, парлы исемдәр, ҡыҫҡартылған ҡушма исемдәр. Исемдәрҙең мрфологик юл менән яһалышы.
34. Сифаттарҙың яһалышы. Тамыр сифаттар, яһалма сифаттар, ҡушма сифаттар, парлы сифаттар. Исемдәрҙән һәм ҡылымдарҙан сифат яһалыу.
35. Ҡылымдарҙың яһалышы. Тамыр ҡылымдар һәм яһалма ҡылымдар. Ябай ҡылымдарҙың яһалыу юлдары. Парлы һәм ҡушма ҡылымдарҙың яһалышы.

36. Рәүештәрҙең яһалышы. Тамыр рәүештәр. Яһалма рәүештәр. Ҡушма рәүештәр.
37. Башҡорт телендә һүҙ яһалыу юлдары: аффиксация, һүҙ ҡушыу, конверсия. Уларҙың үҙенсәлектәре, һүҙ төркөмдәрендә ҡулланылышы.
38. Һүҙ төҙөлөшө. Морфема. Тамыр һәм аффикстар. Лексик, лексик-грамматик һәм грамматик аффикстар, уларҙың функцияһы. Нигеҙ: тамыр нигеҙ һәм яһалма нигеҙ.
39. Һүҙ төркөмдәре һәм уларҙы бүлеү принциптары. Үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәре.
40. Исем, уның морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Яңғыҙлыҡ һәм уртаҡлыҡ исемдәр, хис-тойғо биҙәкле исемдәр.
41. Исемдәрҙең яһалышы. Исем яһаусы аффикстар. Ҡушма һәм парлы исемдәр, уларҙың структур һәм мәғәнәүи төрҙәре. Ҡыҫҡартылған ҡушма исемдәр.
42. Исемдәрҙең грамматик категориялары.
43. Исемдәрҙең һан категорияһы һәм уның бирелеше. Индивидуаль күплек һәм төркөмлө күплек. Күплек ялғауҙарының варианттары.
44. Исемдәрҙең эйәлек категорияһы һәм уның бирелеше.
45. Исемдәрҙең хәбәрлек категорияһы.
46. Эйәлек һәм хәбәрлек ялғауҙарының башҡа һүҙ төркөмдәренә ҡушылыуы.
47. Килеш категорияһы. Килештәрҙең мәғәнәләре һәм функциялары. Килеш ялғауҙары.
48. Сифат, уның мәғәнәһе, морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифат дәрәжәләре, уларҙа билдә төшөнсәһенең бирелеше. Сифат дәрәжәләренең яһалышы, синтаксик функциялары.
49. Сифаттарҙың яһалышы. Тамыр һәм яһалма сифаттар. Сифат яһаусы аффикстар. Сит телдәрҙән үҙләштерелгән сифаттар. Ҡушма сифаттар, уларҙың яһалыу үҙенсәлектәре һәм дөрөҫ яҙылышы.
50. Һан, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы. Һан төркөмсәләре, уларҙың яһалышы, мәғәнә үҙенсәлектәре, үҙгәреше.
51. Нумератив һүҙҙәр, уларҙың лексик составы һәм ҡулланылышы.
52. Рәүеш, уның мәғәнәһе, морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Рәүештәрҙең сағыштырыу һәм артыҡлыҡ дәрәжәләре, уларҙың бирелеше.
53. Рәүештәрҙең семантик төркөмсәләре, уларҙың синтаксик функциялары.
54. Рәүештәрҙең яһалышы. Тамыр һәм яһалма рәүештәр. Рәүеш яһаусы аффикстар. Ҡушма һәм парлы рәүештәр, уларҙың структур төрҙәре.
55. Алмаш, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары.
56. Алмаш төркөмсәләре, уларҙың башҡа һүҙ төркөмдәренә мөнәсәбәте, үҙгәреше, ҡулланылышы.
57. Теркәүестәр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, мәғәнәүи төркөмсәләре. Улар янында тыныш билдәләренең ҡуйылышы.
58. Бәйләүестәр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, ҡулланылышы, мәғәнәүи төркөмсәләре. Бәйләүестәрҙең килештәр буйынса бүленеше.
59. Киҫәксәләр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, мәғәнәүи төркөмсәләре, дөрөҫ яҙылышы.
60. Ымлыҡтар.
61. Модаль һүҙҙәр, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре, телмәрҙәге функцияһы.
62. Оҡшатыу һүҙҙәре.
63. Ҡылым, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Ҡылымдың төп грамматик категориялары.
64. Ҡылымдың зат менән үҙгәреүсе формалары (һөйкәлештәре). Ҡылым һөйкәлештәренең эш-хәрәкәтте сағылдырыу үҙенсәлектәре, функцияһы.
65. Ҡылымдарҙың заман категорияһы. Заман формаларын төрлө принциптан сығып төркөмләү (мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы күҙлегенән).
66. Хәбәр һөйкәлеше, уның лексик-семантик һәм грамматик үҙенсәлектәре, синтаксик функцияһы. Заман формалары.
67. Хәбәр һөйкәлешенең ябай үткән заман формалары, уларҙың яһалышы, мәғәнәһе,

үҙгәреше.

68. Хәбәр һөйкәлешенең тамамланмаған үткән заман формаһы, уның мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы.
69. Хәбәр һөйкәлешенең алда үткән заман формаһы, уның мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы.
70. Хәбәр һөйкәлешенең күптән үткән заман формаһы, уларҙың яһалышы, мәғәнә биҙәктәре.
71. Хәҙерге заман хәбәр һөйкәлеше, уның яһалышы һәм мәғәнәһе, ҡулланылышы.
72. Киләсәк заман хәбәр һөйкәлеше. Уның билдәле, билдәһеҙ һәм тамам булған формалары, уларҙың яһалышы, мәғәнәһе, ҡулланылышы.
73. Бойороҡ һөйкәлеше, уның зат-һан менән үҙгәреше. Бойороҡ һөйкәлешенең мәғәнә биҙәктәре.
74. Теләк һөйкәлеше, уның мәғәнәһе. Теләк һөйкәлешенең ябай һәм ҡушма формалары, уларҙың яһалышы һәм мәғәнә биҙәктәре. Зат-һан менән үҙгәреше.
75. Ниәт һөйкәлеше, уның ябай һәм ҡушма формалары, уларҙың яһалышы һәм үҙгәреше.
76. Шарт һөйкәлеше, уның яһалышы, мәғәнәһе. Зат-һан менән үҙгәреше.
77. Ихтималлыҡ һөйкәлеше, уның яһалышы, мәғәнәһе. Зат-һан менән үҙгәреше.
78. Ҡылым төркөмсәләре, уларҙың ҡылым һөйкәлештәренән айырмаһы.
79. Исем ҡылым, уның мәғәнәһе һәм яһалышы. Исем ҡылымдың исемгә һәм ҡылымға хас үҙенсәлектәре. Исем ҡылымдың һан, эйәлек заты, килеш менән үҙгәреше. Барлыҡ-юҡлыҡ формаһы. Синтаксик функциялары.
80. Сифат ҡылым, уның мәғәнәһе, сифатҡа һәм ҡылымға хас грамматик билдәләре. (ткән, хәҙерге, киләсәк заман сифат ҡылым формалары, уларҙың яһалышы, ҡулланылышы һәм синтаксик функциялары. Сифат ҡылымдың исемләшеүе һәм үҙгәреше.
81. Хәл ҡылым, уның ҡылымға һәм рәүешкә хас үҙенсәлектәре. Хәл ҡылымдың биш төрлө формаһы, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре, яһалышы һәм һөйләмдәге роле.
82. Уртаҡ ҡылым, уның яһалышы, мәғәнәһе. Юҡлыҡ формаһы. Синтаксик функциялары.
83. Ҡылымдың йүнәлеш формалары, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре һәм яһалышы.
84. Ҡылымдың күләм формалары, уларҙың мәғәнәһе. Ҡылым күләмдәренең яһалыу юлдары.
85. Ҡылымдарҙың модаллек формалары, уларҙың мәғәнә биҙәктәре һәм бирелеү юлдары.
86. Ҡылымдарҙың яһалышы. Тамыр, яһалма һәм ҡушма ҡылымдар. Ҡылым яһаусы продуктив аффикстар.

Критериями оценки (в баллах):
зачтено – от 60 до 110 рейтинговых баллов (включая 10 поощрительных баллов),
не зачтено – от 0 до 59 рейтинговых баллов.

Планы семинарских занятий

Темы практических занятий (семинаров)

ФОНЕТИКА

ТЕМА 1. ФОНЕТИКА. ТЕЛМӘР ӨНДӘРЕ. ТЕЛМӘР ОРГАНДАРЫ ҺӘМ ӨНДӘР АРТИКУЛЯЦИЯҺЫ. ҺУҘЫНҠЫ ҺӘМ ТАРТЫНҠЫ ӨНДӘР

Фонетика — телмәр өндәре һәм уларҙың үҙгәрештәре тураһындағы фән. Телмәр аппаратының төҙөлөшө. Уның айырым ағзаларының функциялары. Актив һәм пассив телмәр органдары. Телмәр өндәренең көсө, юғарылығы һәм тембры.

Телмәр аппаратының төҙөлөшө. Актив һәм пассив телмәр ағзалары. Телмәр өндәренең акустик, артикуляцион һәм функциональ билдәләре. **Телмәр өндәренең физик һәм физиологик классификацияһы**. Өндәрҙе физик (акустик) яҡтан, йәғни ишетелеше яғынан, классификациялау. Телмәр өндәрен артикуляцион яҡтан, йәғни эйтелеш-яһалыш яғынан, классификациялау. Телмәр өндәренең функциональ классификацияһы, йәғни фонематик бүленеш. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр.

ТЕМА 2. БАШҠОРТ ТЕЛЕНЕҢ ҺУҘЫНҠЫ ӨНДӘР СИСТЕМАҺЫ

Башҡорт теленең һуҙынҡы өндәр системаһы (вокализм). Һуҙынҡы өндәрҙең классификацияһы. Һуҙынҡы өндәрҙе уларҙы әйткәндә телдең горизонталь (алға йәки артҡа) хәрәкәте буйынса классификациялау: алғы һәм артҡы рәт һуҙынҡылары. Телдең вертикаль хәрәкәте, йәғни ауыҙ эсендә ниндәй бейеклектә тороуына ҡарап классификациялау: түбән, урта һәм өҫкө күтәрелеш һуҙынҡылары. Әйтелешендә ирендәрҙең ҡатнашыу-ҡатнашмауына ҡарап, иренләшкән һәм иренләшмәгән һуҙынҡылар.

ТЕМА 3. БАШҠОРТ ТЕЛЕНЕҢ ТАРТЫНҠЫ ӨНДӘР СИСТЕМАҺЫ

Башҡорт теленең тартынҡы өндәр системаһы. Уларҙы артикуляция урыны, яһалыу рәүеше, яһалышында тауыштың һәм шауҙың ҡатнашлығы буйынса төркөмләү. Тауыш һәм шау ҡатнашыу дәрәжәһенә ҡарап, тартынҡыларҙың шаулы һәм талғын өндәргә бүленеше. Артикуляция (яһалыу) рәүеше һәм артикуляция (яһалыу) урыны буйынса тартынҡыларҙы классификациялау. Тауыштың ҡатнашыу-ҡатнашмауына ҡарап, тартынҡыларҙың яңғырау һәм һаңғырау өндәргә бүленеше.

ТЕМА 4. ТЕЛМӘР АҒЫШЫНДА ӨНДӘРҘЕҢ ПОЗИЦИОН ҺӘМ КОМБИНАТОР ҮҘГӘРЕШТӘРЕ

Телмәр ағышында өндәрҙең (фонемаларҙың) комбинаторлы үҙгәрештәре**:** ассимиляция, диссимиляция, метатеза, диэреза, сиратлашыу. Позицион үҙгәрештәр: редукция, элизия, протеза, эпентеза.

ТЕМА 5. СИНГАРМОНИЗМ ЗАКОНЫ ҺӘМ БАШҠОРТ ТЕЛЕНДӘ УНЫҢ ҮҘЕНСӘЛЕКТӘРЕ. ИЖЕК. ИЖЕК ТИПТАРЫ

Башҡорт телендә **сингармонизм** күренеше. Ирен гармонияһы, аңҡау гармонияһы һәм һуҙынҡылар менән тартынҡы өндәрҙең ярашыуы (гармонияһы). **Ижек**. Ижек типтары. Дифтонгылар.

Баҫым. Башҡорт телендә баҫымдың характеры һәм урыны. Баҫымһыҙ ялғауҙар. Телмәр мелодикаһы һәм интонация.

Фонология фәне һәм уның йөкмәткеһе. Фонеманың билдәләмәһе. Фонема – һүҙҙәрҙең һәм морфемаларҙың тышҡы формаһын барлыҡҡа килтерә һәм уларҙың мәғәнәһен айыра торған иң ҡыҫҡа өн берәмеге. Телмәр өнө һәм фонема.

ТЕМА 6. ОРФОЭПИЯ

Орфоэпия тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең орфоэпик нормалары. Фонетик транскрипция.

ТЕМА 7. ГРАФИКА ҺӘМ ОРФОГРАФИЯ

Графика. Яҙыу төрҙәре. Башҡорт яҙыуы тарихы. Графика һәм алфавит. Хәҙерге башҡорт алфавиты. Башҡорт графикаһының үҙенсәлектәре һәм ҡыҫҡаса тарихы

Орфография тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт әҙәби теленең төп орфографик принциптары һәм нормалары. Хәрефтәрҙең дөрөҫ яҙылышы. Һүҙҙәр һәм аффикстар яҙылышы.

ТЕМА 8. МОРФЕМИКА ҺӘМ ҺҮҘЬЯҺАЛЫШ

Һүҙҙең морфематик төҙөлөшө. Морфема. Тамыр һәм аффикстар. Аффикстарҙың төрҙәре

Һүҙьяһалыш тураһында төшөнсә. Башҡорт телендә һүҙ яһалыу юлдары. Исемдәрҙең яһалышы. Сифаттарҙың яһалышы. Ҡылымдарҙың яһалышы. Рәүештәрҙең яһалышы.

МОРФОЛОГИЯ

ТЕМА 9. МОРФОЛОГИЯ ТУРАҺЫНДА ДӨЙӨМ ТӨШӨНСӘ

Грамматиканың бер өлөшө булараҡ морфология, уның лексикология һәм синтаксис менән бәйләнеше.

Һүҙ төркөмдәре. Һүҙҙәрҙе һүҙ төркөмдәренә бүлеү принциптары. Үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәре, уларҙың телмәрҙәге функциялары, билдәләре һәм синтаксик функциялары.

ТЕМА 10. ИСЕМ

Дөйөм төшөнсә. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр. Субъектив баһалауҙы белдереүсе исемдәр. Исемдәрҙең грамматик категориялары. Һан категорияһы. Эйәлек категорияһы. Хәбәрлек категорияһы. Билдәлелек һәм билдәһеҙлек категорияһы. Исемдәрҙең килештәр менән үҙгәреше. Яһалышы.

ТЕМА 11. СИФАТ

Сифат, уның мәғәнәһе, морфологик билдәләре һәм синтаксик функциялары. Төп һәм шартлы сифат. Сифат дәрәжәләре. Яһалышы.

ТЕМА 12. ҺАН.

Һан, уның семантик, морфологик билдәләре, синтаксик функциялары. Һандарҙың төҙөлөшө. Төркөмсәләре. Нумератив һүҙҙәр. Яһалышы.

ТЕМА 13. РӘҮЕШ

Рәүеш, уның семантик, морфологик билдәләре. Семантик төркөмсәләре. Рәүештәрҙең дәрәжәләре. Синтаксик функциялары. Яһалышы.

ТЕМА 14. АЛМАШ

Алмаш. Алмаш төркөмсәләре, уларҙың семантик һәм грамматик үҙенсәлектәре.

ТЕМА 15. ЯРҘАМСЫ ҺҮҘ ТӨРКӨМДӘРЕ

Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре, уларҙың үҙенсәлектәре. Теркәүестәр, бәйләүестәр, киҫәксәләр.

ТЕМА 16. МОДАЛЬ ҺҮҘҘӘР

Модаль һүҙҙәр, уларҙың мәғәнәләре һәм синтаксик функциялары. Ымлыҡтар, уларҙың мәғәнәүи төркөмсәләре. Оҡшатыу һүҙҙәре, уларҙың төҙөлөшө.

ТЕМА 17. ҠЫЛЫМ

Ҡылымдың семантик, морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Ҡылымдың башланғыс формаһы. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар. Ҡылымдарҙың яһалышы. Ҡылымдарҙың грамматик категориялары. Барлыҡ һәм юҡлыҡ формалары. Күсемлелек-күсемһеҙлек категорияһы. Ҡылым һөйкәлештәре. Ҡылымдың зат менән үҙгәреүсе формалары. Хәбәр һөйкәлеше һәм уның заман формалары, уларҙың зат-һан менән үҙгәреше. Бойороҡ, шарт, теләк, ниәт һәм ихтималлыҡ һөйкәлештәре, уларҙың мәғәнәүи һәм структур үҙенсәлектәре.

Ҡылымдың затһыҙ формалары: исем ҡылым, сифат ҡылым, хәл ҡылым, уртаҡ ҡылым; уларҙың семантик, морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Ҡылымдың йүнәлеш категорияһы. Ҡылымдың күләм категорияһы, уның бирелеү формалары.Ҡылымдың модаллек формалары.

Вопросы для семинаров

Занятие 1. Исем.

1. Морфология. Исем.
2. Уның грамматик мәғәнәһе, морфологик һәм синтаксик билдәләре.

3. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр.
4. Исемдәрҙең һан категорияһы.
5. Исемдәрҙең эйәлек һәм хәбәрлек категорияһы.
6. Исемдәрҙең килеш категорияһы.
7. Исемдәргә грамматик анализ.

Занятие 2. Сифат.

1. Сифат. Уның грамматик мәғәнәһе, морфологик һәм синтаксик билдәләре.
2. Төп һәм шартлы сифат.
3. Сифат дәрәжәләре, уларҙың яһалышы.
4. Сифаттарҙың исем урынында ҡулланылыуы.
5. Сифаттарға грамматик анализ.

Занятие 3. Һан.

1. Һан. Уның грамматик мәғәнәһе, морфологик һәм синтаксик билдәләре.
2. Һан төкөмсәләре: төп һандар, рәт һандары, бүлем һандары, сама һандары, йыйыу һандары, үлсәү һандары, кәсер һандары.
3. Ябай һәм ҡушма һандар. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы.
4. Һандарға грамматик анализ.

Занятие 4. Алмаш.

1. Алмаштарҙың грамматик мәғәнәһе, морфологик һәм синтаксик билдәләре.
2. Алмаш төркөмсәләре: зат, күрһәтеү, һорау, билдәләү, билдәһеҙлек, юҡлыҡ, эйәлек алмаштары.
3. Алмаштарҙың грамматик категориялар менән үҙгәреше.
4. Алмаштарға грамматик анализ.

Занятие 5 - 7. Ҡылым.

1. Ҡылымдың грамматик мәғәнәһе, морфологик һәм синтаксик билдәләре.
2. Ҡылымдың башланғыс формаһы. Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар.
3. Ҡылымдың барлыҡ-юҡлыҡ, күсемлелек-күсемһеҙлек категориялары.
4. Затлы һәм затһыҙ ҡылымдар.
5. Ҡылымдың һөйкәлеш категорияһы. Бойороҡ һөйкәлеше: уның мәғәнәһе, яһалышы һәм зат-һан менән үҙгәреше.
6. Шарт һөйкәлеше: уның мәғәнәһе, яһалышы һәм зат-һан менән үҙгәреше.
7. Теләк-өндәү һөйкәлеше: уның мәғәнәһе, яһалышы һәм зат-һан менән үҙгәреше.
8. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше: уның мәғәнәһе, яһалышы һәм зат-һан менән үҙгәреше.
9. Хәбәр һөйкәлеше: уның мәғәнәһе, яһалышы һәм зат-һан менән үҙгәреше.
10. Хәбәр һөйкәлешендәге ҡылымдарҙың заман формалары: үткән заман, хәҙерге заман, киләсәк заман.
11. Ҡылымдың йүнәлеш категорияһы: төп, ҡайтым, төшөм, уртаҡлыҡ, йөкмәтеү үнәлештәре. Ҡайтым, төшөм, уртаҡлыҡ һәм йөкмәтеү йүнәлештәренең яһалышы.
12. Ҡылым төркөмсәләре: исем ҡылым, уртаҡ ҡылым, сифат ҡылым, хәл ҡылым. Ҡылым төркөмсәләренең зат менән үҙгәрмәүе.
13. Исем ҡылым. Уның мәғәнәһе һәм яһалышы. Исем ҡылымдың исемгә оҡшаш яҡтары: уның һан, килеш һәм эйәлек заты менән үҙгәреүе.
14. Уртаҡ ҡылым. Уның мәғәнәһе һәм яһалышы. Уртаҡ ҡылымдың барлыҡ-юҡлыҡ формаһы, синтаксик роле.
15. Сифат ҡылым. Сифат ҡылымдың заман формалары, синтаксик роле. Сифат ҡылымдың исем урынында ҡулланылыуы.
16. Хәл ҡылым, уның мәғәнәһе. Хәл ҡылымдың төрҙәре һәм синтаксик роле. Ҡылымдарға грамматик анализ.

Занятие 8. Рәүеш.
1. Уның грамматик мәғәнәһе, морфологик үзенсәлектәре һәм синтаксик билдәләре.
2. Башҡорт телендә рәүештәр яһалыуҙың төп ысулдары.
3. Рәүеш төркөмсәләре: хәл, ваҡыт, урын, күләм-дәрәжә, оҡшатыу-сағыштырыу, сәбәп, маҡсат рәүештәре.
4.Рәүеш дәрәжәләре, уларҙың яһалышы. Рәүештәргә грамматик анализ.

Занятие 9. Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре
1. Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре тураһында төшөнсә, уларҙың үҙ аллы һүҙ төркөмдәренән айырмаһы.
2.Теркәүестәр. Составы буйынса теркәүестәрҙең бүленеше: ябай һәм ҡушма теркәүестәр. Мәғәнәләре буйынса теркәүестәрҙең бүленеше: теҙеүсе һәм эйәртеүле теркәүестәр. Теҙеүсе теркәүестәрҙең төркөмдәре: йыйыу, ҡаршы ҡуйыу, бүлеү, аныҡлау теркәүестәре. Эйәртеүле теркәүестәрҙең төркөмдәре: шарт, сәбәп, һөҙөмтә, оҡшатыу теркәүестәре.
3.Бәйләүестәр. Бәйләүестәрҙең телмәрҙәге функцияһы. Бәйләүестәрҙең бүленеше: төп йәки эйәлек килештәге һүҙҙәр менән килгән бәйләүестәр, төбәү йәки төп килештәге һүҙҙәр менән килгән бәйләүестәр.
4.Киҫәксәләр. Киҫәксәләрҙең телмәрҙәге функцияһы. Киҫәксәләрҙең бүленеше: һорау киҫәксәләре, көсәйтеү-раҫлау киҫәксәләре, икләү киҫәксәләре.
5.Модаль һүҙҙәр. Модаль һүҙҙәрҙең мәғәнәләре. Модаль һүҙҙәрҙең килеп сығышы һәм уларҙың синтаксик функциялары.
6.Ымлыҡтар. Ымлыҡтарҙың телмәрҙәге функцияһы. Ымлыҡтарҙың бүленеше һәм дөрөҫ яҙылышы.
7.Оҡшатыу һүҙҙәре тураһында дөйөм төшөнсә. оҡшатыу һүҙҙәренең төҙөлөшө һәм уларҙың синтаксик функциялары.

Занятие 10. Синтаксис. Пунктуация.
1. Һүҙбәйләнеш. Теҙмә һәм эйәртеүле һүҙбәйләнеш.
2. Эйәртеүле һүҙбәйләнештә һүҙҙәрҙең синтаксик бәйләнеш юлдары.

Занятие 11 - 12. Ябай һөйләм синтаксисы.
1. Ике составлы һөйләм.
2. Баш һәм эйәрсән киҫәктәр.
3. Бер составлы һөйләмдәр.Бер составлы һөйләмдәрҙең төрҙәре.
4. Тиң киҫәкле һөйләмдәр.
5. Айырымланған эйәрсән киҫәкле һөйләмдәр.

Занятие 13. Ҡушма һөйләм синтаксисы.
1. Теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләм.
2. Теркәүесһеҙ теҙмә ҡушма һөйләм.
3. Теҙмә ҡушма һөйләм өлөштәре араһында тыныш билдәләре.

Занятие 14 - 16. Эйәртеүле ҡушма һөйләм.
1. Баш һәм эйәрсән һөйләм.
2. Эйәрсән һөйләмдәрҙең төрҙәре.
3. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдә тыныш билдәләре.

Занятие 17 - 18. Ҡатмарлы синтаксик конструкциялар.
1. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәр, уларҙа эйәртеүле бәйләнеш ысулдары.
2. Күп эйәрсәнле ҡушма һөйләмдәрҙә тыныш билдәләре.
3. Тура телмәр менән ситләтелгән телмәр.

4. Тура телмәрҙә тыныш билдәләре.

Критерии оценки (в баллах):

Количество баллов	Критерии оценивания на вопросы для аудиторной работы
2	При ответе студент демонстрирует свободное владение заявленной проблемой, умение грамотно использовать физический понятийный аппарат в рамках рассматриваемого вопроса, не использует конспект семинарского занятия как план при ответе.
1	При ответе на вопрос студентом допущено несколько существенных ошибок в толковании основных понятий. Логика и полнота ответа страдают заметными изъянами. Имеются принципиальные ошибки в логике построения ответа на вопрос.
0	Дан в целом неверный ответ

Задания для контрольной работы

Контрольная работа № 1.

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфологик анализ яһарға, һүҙ составын билдәләргә.

Күп тә үтмәне, ҡайҙандыр ҡалҡып сығып өлгөргән вак болоттар, бергә ҡушылып, ер тетрәтергә, уттарын сәсергә тотондолар. (И. Насыри).

2. Бер ҡушма һан алып, унан мөмкин тиклем төрлө юл менән яһалған сама һандары яҙығыҙ.

3. Ике төп (хәл) һәм ике ваҡыт рәүеше алып, уларҙың дәрәжә формаларын яҙығыҙ, бер-икеһе менән һүҙбәйләнеш төҙөгөҙ.

4. «Туғандар» һүҙен эйәлек категорияһы затының берлек һәм күплек формаларында үҙгәртергә.

5. Сифат урынында ҡулланылыусы күрһәтеү алмаштары менән ике һөйләм яҙығыҙ.

Контрольная работа № 2.

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфологик анализ эшләгеҙ.

Беҙҙең быуын өсөн Ватан тағы шуға икеләтә ғәзиз: уның именлеге өсөн күп атайҙар менән ағайҙар ғүмерҙәрен бирҙеләр. (М.Кәрим).

2. Бер сама һаны менән ҡушма уртаҡлыҡ исемдән һүҙбәйләнеш төҙөп, килеш менән үҙгәртегеҙ.

3. Эйәлек категорияһының III зат формаһындағы бер һорау алмашын эйәлек һәм төбәү килештәрҙә алып,берәр һөйләм яҙығыҙ.

4. Тамыр, яһалма һәм парлы рәүештәргә икешәр ми1ал яҙып, уларҙың ниндәй мәғәнәүи төркөмгә ҡарағанлығын әйтегеҙ, берәүһенең дәрәжә формаларын бирегеҙ.

5. Коллектив (төркөмлө) күплекте аңлатыусы исем менән һөйләм яҙығыҙ.

Контрольная работа № 3.

1. Күрһәтелгән һүҙҙәргә морфологик анализ эшләгеҙ.

Нисектер ҡыҙыңдың исеме,
Белмәйем, ҡорҙаш, уны;
Тик беләм: ул - алма битле,
Һәм бик бәләкәй ҡулы.

(Р.Ниғмәти).

2. Предметтың, хәл – күренештең билдәле бер урынға һәм ваҡытҡа ҡарағанлығын белдереүсе икешәр сифат яҙығыҙ. Уларҙың ниндәй сифат икәнен әйтегеҙ.

3. Төрлө юл менән яһалған ҡ юҡлыҡ алмашы яҙығыҙ, береһен килеш менән үҙгәртегеҙ.

4. Нумератив һүҙҙәр менән биш һүҙбәйләнеш яҙығыҙ.

5. «Ҡәнәғәт» һүҙен хәбәрлек категорияһының зат формаларында яҙығыҙ, береһе менән һөйләм төҙөгөҙ.

Критерии оценки (в баллах):

Критерии оценивания контрольной работы	Количество баллов
Студент выполнил работу без ошибок и недочетов; допустил не более одного недочета	5
Студент выполнил работу полностью, но допустил в ней не более одной негрубой ошибки и одного недочета или не более двух недочетов;	4
Студент правильно выполнил не менее половины работы или допустил: не более двух грубых ошибок; или не более одной грубой и одной негрубой ошибки и одного недочета; или не более двух-трех негрубых ошибок; или одной негрубой ошибки и трех недочетов; или при отсутствии ошибок, но при наличии четырех-пяти недочетов;	3
Студент правильно выполнил менее половины работы	2

Работа при обсуждении вопросов аудиторной работы
Модуль 1. Фонетика башкирского языка
Фонетик анализ

Ф о н е т и к а н а л и з – телмәр өндәренә характеристика биреү ул. Унда өдәр яһалыу рәүеше, урыны, уларҙың яһалышында тауыштың ҡатнашы, шулай уҡ телмәр ағзаларының ҡатнашы һәм торошо буйынса тикшерелә.

Һүҙгә фонетик анализ яһау тәртибе

1. Һүҙҙең баҫымын ҡуйырға; анализлана торған һүҙҙе ижектәргә бүлеп, баҫымлы һәм баҫымһыҙ (булһа) ижектәрҙе күрһәтергә; асыҡ һәм ябыҡ ижектәрҙе билдәләргә.

2. Һүҙҙең нисә хәрефтән һәм нисә өндән тороуын әйтергә, уларҙың мөнәсәбәтен асыҡларға (бер нисә өндө белдергән *я, ю, е, е* һәм өндәрҙе белдермәгән *ъ, ь* хәрефтәренә иғтибар итергә).

3. Был һүҙҙә ниндәй фонетик күренештәр сағылыуын (сингармонизм һәм уның төрҙәре, һуҙынҡылар һәм тартынҡылар өлкәһендәге үҙгәрештәр) күрһәтергә.

4. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәргә характеристика бирергә.

Һуҙынҡы өнгә анализ яһау схемаһы:

1. Әгәр һүҙ үҙләштерелгән булһа, рус теленән йәки рус теле аша башҡа телдән ингән һуҙынҡымы икәнен әйтергә.

2. Телдең горизонталь хәрәкәте буйынса ниндәй һуҙынҡы икәнен билдәләргә:

а) алғы рәт һуҙынҡылары: [е], [э], [и], [ә], [ө], [ү];

б) артҡы рәт һуҙынҡылары: [а], [ы], [ы^{и}], [о°], [о], [у].

3. Телдең вертикаль хәрәкәте буйынса ниндәй һуҙынҡы икәнен билдәләргә:

а) өҫкө күтәрелеш һуҙынҡылары (тар һуҙынҡылар): [и], [ы^{и}], [у], [ү];

б) урта күтәрелеш һуҙынҡылары (ярым тар һуҙынҡылар): [о°], [о], [ө], [ы], [е], [э];

в) түбән күтәрелеш һуҙынҡылары (киң һуҙынҡылар): [а], [ә].

4. Ирендәрҙең ҡатнашлығы буйынса ниндәй һуҙынҡы икәнен билдәләргә:

а) иренләшкән һуҙынҡылар: |о°], [о], [ө], [у], [ү];

б) иренләшмәгән һуҙынҡылар: [а], [ә], [ы], [ы^{и}], [е], [э], [и].

5. Ҡалын һуҙынҡымы, нәҙек һуҙынҡымы икәнен асыҡларға.

Тартынҡы өнгә анализ яһау схемаһы:

1. Төп башҡорт тартынҡыһымы, әллә үҙләштерелгәнме? Әгәр һүҙ үҙләштерелгән булһа, рус теленән йәки рус теле аша башҡа телдән ингән тартынҡымы икәнен әйтергә:

а) төп башҡорт теле тартынҡылары: [б] ,[п], [д], [т], [ҡ], [к], [ҙ], [ҫ], [с], [ш], [г], [ғ], [һ], [v], [й], [л], [м], [н], [ң], [р] - 20 тартынҡы;

б) башлыса ғәрәп, фарсы һәм рус телдәренән ингән һүҙҙәрҙәге тартынҡылар: [ф], [х], [ж], [з], ['], [в], [ц], [ч], [щ] — 9 тартынҡы ([х], [ж], [з] тартынҡылары төп башҡорт һүҙҙәрендә лә осрай).

2. Яһалыу рәүеше буйынса ниндәй тартынҡы икәнен билдәләргә:

а) шартлаулы: [б], [п], [д], [т], [г], [к], [ғ], [ҡ], ['] - 9 тартынҡы;

б) ышҡыулы (фрикатив): [в], [ф], [з], [с], [ҙ], [ҫ], [ж], [ш], [щ], [х], [һ], [й], [v] - 13 тартынҡы;

в) ҡуш тартынҡылар (аффрикаттар): ц-[^{т}с], ч-[^{т}ш] – 2 тартынҡы;

г) танау һәм тел эргәһе тартынҡылары: [м], [н], [ң], [л] – 4 тартынҡы;

д) ҡалтыраулы тартынҡы (вибрант): [р] – 1 тартынҡы.

3. Яһалыу урыны буйынса ниндәй тартынҡы икәнен билдәләргә:

а) ирен тартынҡылары: [б], [п], [в], [ф], [м], [v] – 6 тартынҡы;

- ике ирен тартынҡылары: [б], [п], [м], [v];
- ирен-теш тартынҡылары: [в], [ф];

б) тел алды тартынҡылары: [д], [т], [з], [с], [ҙ|, [ҫ], [ц], [ж], [ш], [щ], [ч], [л], [н], [р] – 14 тартынҡы;

- тел алды-теш тартынҡылары: [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н];
- тел алды-теш араһы тартынҡылары: [ҙ|, [ҫ];
- тел алды- алғы аңҡау тартынҡылары: [ж], [ш], [ч], [щ], [р];

в) тел уртаһы-аңҡау тартынҡылары: [й], [к], [г] – 3 тартынҡы;

г) тел арты-аңҡау тартынҡылары: [ҡ], [ғ], [х], [ң] – 4 тартынҡы;

д) тамаҡ тартынҡылары: [һ], ['] – 2 тартынҡы;

- тамаҡ тартынҡыһы (фарингаль) [һ];
- тамаҡ төбө тартынҡыһы: ['].

4. Тауыш һәм шау ҡатнашлығы буйынса ниндәй тартынҡы икәнен билдәләргә:

а) шаулы тартынҡылар: [б], [п], [в], [ф], [д], [т], [ғ], [ҡ], [г], [к], [ҙ], [ҫ], [з], [с], [ж], [ш], [щ], [ч], [н], [х], [һ], ['] – 22 тартынҡы;

б) талғын тартынҡылар: [й], [л], [м], [н], [н], [р], [v] – 7 тартынҡы (*йырлауыныңмы* [йырлаvыныңмы]).

5. Яңғырау тартынҡымы, һаңғырау тартынҡымы икәнен
билдәләргә:

а) яңғырау тартынҡылар: [б], [в], [д], [г], [ғ], [ж], [з], [ҙ], [й], [л], [м], [н], [ң], [р], [v] – 15 тартынҡы;

б) һаңғырау тартынҡылар: [п], [ф], [т], [к], [ҡ], [ш], [с], [ҫ], [х], [һ], [ч], [щ], [ц], ['] – 14 тартынҡы.

6. Парлы тартынҡымы, парһыҙ тартынҡымы икәнен асыҡларға:

а) парлы тартынҡылар: [б] - [п], [в] - [ф], [г] - [к], [ғ] - [ҡ], [д] - |т], [ж] - [ш], [з] - [с], [ҙ] - [ҫ].

б) парһыҙ тартынҡылар:

- сонорҙар: [й], [л], [м], [н], [ң], [р], [v];
- һаңғырау тартынҡылар: [х], [һ], [ч], [щ], [ц], ['].

Фонетик анализ яһау өлгөһө

Юлдар Һүҙе ике ижектән тора: *юл-дар,* икеһе лә ябыҡ ижектәр. Баҫым икенсе ижеккә төшә.

Юлдар һүҙе алты өндән – [й], [у], [л], [д], [а], [р]; биш хәрефтән тора: *ю, л, д, а, р.*

Түбәндәге фонетик күренештәр күҙәтелә:

- аңҡау гармонияһы: тамырҙа ла, ялғауҙа ла [у], [а] артҡы рәт һуҙынҡылары килә;
- Һуҙынҡылар менән тартынҡыларҙың гармонияһы: [у], [а] ҡалын һуҙынҡылары янында [й], [л], [д], [р] тартынҡыларының веляр (ҡалын) варианттары килә;
- прогрессив ассимиляция: [лд] *юл-дар.*

[й] – төп башҡорт теле тартынҡыһы, яһалыу рәүеше буйынса ышҡыулы (фрикатив), яһалыу урыны буйынса тел уртаһы-аңҡау тартынҡыһы, тауыш һәм шау ҡатнашлығы буйынса талғын, парһыҙ тартынҡы;

[у] – һуҙынҡы өн, телдең горизонталь хәрәкәте буйынса артҡы рәт, телдең вертикаль торошо буйынса өҫкө күтәрелеш һуҙынҡыһы, иренләшкән, ҡалын һуҙынҡы;

[л] – төп башҡорт теле тартынҡыһы, тел эргәһе, тел алды-теш тартынҡыһы, талғын, парһыҙ тартынҡы;

[д] – төп башҡорт теле тартынҡыһы, шартлаулы, тел алды-теш тартынҡыһы, шаулы, парлы, яңғырау тартынҡы, һаңғырау пары – [т];

[а] – артҡы рәт, түбән күтәрелеш һуҙынҡыһы, иренләшмәгән, ҡалын һуҙынҡы;

[р] – төп башҡорт теле тартынҡыһы, ҡалтыраулы, тел алды-аңҡау тартынҡыһы, талғын, парһыҙ тартынҡы.

Ята һүҙе ике ижектән тора: *я-та,* икеһе лә асыҡ ижектәр. Баҫым икенсе ижеккә төшә.

Ята һүҙе дүрт өндән - [й], [а], [т], [а]; өс хәрефтән тора: *я, т, а.*

Фонетик күренештәрҙән сингармонизм законы күҙәтелә:

- аңҡау гармонияһы: тамырҙа ла, ялғауҙа ла [а] артҡы рәт һуҙынҡыһы килә;
- Һуҙынҡылар менән тартынҡыларҙың гармонияһы: [а] ҡалын һуҙынҡылары янында [й] һәм [т] тартынҡыларының веляр (ҡалын) варианттары килә.

[й] – төп башҡорт теле тартынҡыһы, ышҡыулы, тел уртаһы-аңҡау тартынҡыһы, талғын, парһыҙ тартынҡы;

[а] – артҡы рәт, түбән күтәрелеш һуҙынҡыһы, иренләшмәгән, ҡалын һуҙынҡы.

[т] – төп башҡорт теле тартынҡыһы, шартлаулы, тел алды-теш тартынҡыһы, шаулы, һаңғырау, парлы тартынҡы, яңғырау пары – [д].

◆ Практик эштәр өсөн күнегеүҙәр

✍ **3-сө күнегеү.** Билдәләнгән һүҙҙәргә фонетик анализ яһағыҙ.

1. *Һуҡмағыҙ телде ҡалыпҡа,*
Тел ҡалып һөймәй улай.
*Тел көсө – **даръя** көсө ул –*
Һыуға бай, тулҡынға бай.
Һәр йылы ямғыр нисек
Даръяға өҫтәй һыуҙар,
Телде нәҡ даръя кеүек,
Үҫтерә яңы һүҙҙәр.

(Әбүс.)

2. *Талғын иҫкән ел түбәндән урыҡ-һурыҡ йыр ауаздарын **юлаусыларға** килтереп еткерҙе.* (С. Шәрипов.) 3. *Иң онотолмаҫы, Дәүләттең күңелендә уға ҡарата юйылмаҫ нәфрәт тыуҙырғаны, мең туғыҙ йөҙ ҡырҡ **етенсе** йылдың яҙында булған хәл ине.* (Н. Мусин.) 4. *Фәрүкшаның ҡыйыулығы ла, **шаянлығы** ла, телгә оҫталығы ла етерлек.* (С. Поварисов.) 5. “*Беҙҙең **икебеҙҙең** дә яҙмыш бер бит, **маъмай**,” – тигән тауышын ғына яҙа-йоҙа ишеттем.* (Н. Мусин.) 6. *Был һүҙҙәрҙе ул **мәсьәләгә** битараф кеше кеүегерәк әйтте.* (С. Поварисов.) 7. *Инженер Зилара, следователь Баныу Мәхмүтовна эргәһенә*

*барып, уның ауыҙынан улының **фажиғәле** яҙмышы хаҡында ишеткәс, үҙенең мәңге юйылмаҫлыҡ хата эшләгәнен аңланы.* (Х. Зарипов.) 9. *Ауыр һуғыштан һуң – был ҡырҡ дүртенсе йылда Карель **муйынында** булды – бейеклек өсөн алышта батальон тотошлайы менән уның ташлы **битләүендә** ятып ҡалғас, беҙ, ниндәйҙер мөғжизә арҡаһында ғына тере ҡалған һәм арыуҙан **аяҡтарҙы** саҡ һөйрәгән егермеләп кеше, бәрелеш ваҡытында күҙәтеү пунктын үтәгән ҙур таш артына кире әйләндек.* (Т.Ғиниәтуллин.) 10. ***Урьяҡ** туғайҙы ҡыҙыл сәкмән булып япҡан ер еләге, ҡыҙҙар тауы **итәгендә** бешкән сейә, Оло Эйек **таллығындағы** ҡара ҡарағат, ҡыҙыл, аҡ ҡарағаттар уға йән, йәм өҫтәне, ҡыҙған ҡырсынташтарында йөрөү, ҡаймаҡ шикелле **йомшаҡ** эҫе ҡомда аунау, шаян тулҡындар менән ярышып, йылғаны арҡыры-буйға иңләп йөҙөү Емеш өсөн иҫ киткес тылсымлы байрам булды.* (З. Биишева.)

ФОНЕТИК ТРАНСКРИПЦИЯ

☞ Иҫегеҙгә төшөрөгөҙ! ☜

- **Орфоэпия тураһында** дөйөм төшөнсә.
- Хәҙерге башҡорт теленең орфоэпик нормалары.
- **Фонетик транскрипция** һәм уның тамғалары.
- Орфографияның әҙәби телдең дөрөҫ әйтелеш нормаларына йоғонтоһо.

Фонетик транскрипция

Ф о н е т и к т р а н с к р и п ц и я (лат. “күсереп яҙыу”) – һөйләү телмәренең үҙенсәлектәрен күрһәтеү өсөн тәғәйенләнгән яҙыу төрө. Транцкрипция тел ғилемендә төрлө фонетик күренештәрҙе (өндәр системаһы, уларҙың үҙгәреше, әйтелеш үҙенсәлектәре һ.б.), һөйләш һәм диалекттарҙы, шулай уҡ сит телдәрҙе өйрәнгәндә ҡулланыла.

Ғәҙәттәге орфографик яҙыу аша һөйләү телмәрен бөтә нескәлектәрен тулыһынса биреп еткереп булмай, сөнки телдәге бөтә өндәр өсөн дәграфикала тейешле хәрефтәр һәм тамғалар етешмәй. Фонетик транскрипция алфавиттағы булған хәрефтәрҙән тыш өҫтәлмә диакритик (гр. “айырмалы”) тамғалар һәм яңы хәрефтәр алыу, ҡайһы бер хәрефтәрҙе, кирәкһенсә, төшөрөп ҡалдырыу юлы менән тоормошҡа ашырыла.

Фонетик транскрипцияның төп принцибы телдәге һәр өндө тейешле бер хәреф һәм тамға менән билдәләүҙән тора.

Башҡорт телендә ҡулланылған фонетик транскрипция тамғалары

1. Хәреф тик бер өндө генә аңлата.

2. Һәр өн тик бер генә хәреф менән күрһәтелә.

3. Транскприпцияланған текста өндө белдермәгән хәрефтәр һәм, кирәкһенсә, билдәле бер тамға ҡабул итмәгән өндәр булмай.

4. Баш хәрефтәр ҡулланылмай.

5. Тыныш билдәләре ҡуйылмай. Улар урынына пауза тамғалары ҡулланыла:

/ – бер вертикаль һыҙыҡ – бәләкәй паузалар өсөн

// – ике вертикаль һыҙыҡ – ҙур паузалар өсөн

– дуға – ике һүҙ паузаһыҙ, бер интонация менән әйтелгәндә;

һорау һәм өндәү билдәләрен ҡалдырырға мөмкин.

6. Баҫым билдәһе һәр саҡта ла ҡуйыла; төп баҫым бер ҡыя һыҙыҡ менән, өҫтәлмә баҫым ике ҡыя һыҙыҡ менән күрһәтелә: [бала́], [ҡӳлйаҙма́].

7. Транскрипцияланған телмәр өлөшө – өн, өндәр ҡушылмаһы, ижек, һүҙ, һүҙбәйләнеш, һөйләм, фраза, текст – квадрат йәйәләр эсенә алына: [v]аҡыт, [йа]лҡын, [йуғары].

8. Нәҙек әйтелгән тартынҡыларҙы күрһәтеү өсөн хәрефтең уң яҡ башына өтөр билдәһе (апостроф) ҡуйыла: [ҡул], [к'үл'|.

9. Ыштҡыулы тел уртаһы тартынҡыһы й (йот) өнө ғәҙәттәге й хәрефе менән белдерелә: [байрам], [йапраҡ], [өй].

10. Фонетик транскрипцияла я, ю, е, е хәрефтәре ҡулланылмай, улар түбәндәгесә күрһәтелә:

я – [йа]: ялан [йалан], ю – [йу]: юрға [йурға],

я – [а]: Аляска [ал'а'скъ]; ю – [у|: костюм [каст'ум];

ё – [йо]: елка [йолкъ], е – [йе]: емеш [йемеш],

ё – [о]: актер [акт'ор]; е – [э]: тема [т'эмъ].

11. Төп башҡорт һүҙҙәрендәге һуҙынҡылар өсөн ғәҙәттәге а, ә, ы, и, о, ө, у, ү, е хәрефтәре ҡулланыла, тик рус теленән ингән өндән айырыу өсөн, башҡорт телендәге [о] өнөн белдергәндә, хәреф өҫтөнә уң яҡтан иренләшеү тамғаһы (бәләкәй түңәрәк) ҡуйыла - [о°]: болотло – [бо°ло°тло°].

12. Рус теленән ингән һүҙҙәрҙәге [о] өнө өсөн ғәҙәттәге о хәрефе – [о]; [ы] өнө өсөн өҫтән уң яғында бәләкәй и хәрефе булған ы хәрефе – ы[и]; [э] өнө өсөн э хәрефе алына – [э]: спорт [спорт], вышка [вы[и]шкъ], эпос [эпъс], электр [элэктр].

13. ъ һәм ь хәрефтәре рус теленән ингән һүҙҙәрҙәге редукцияға бирелгән ҡыҫҡа әйтелешле баҫымһыҙ һуҙынҡыларҙы белдереү өсөн ҡулланыла, бындай өндәр баҫым алдындағы икенсе, өсөнсө һ.б. баҫымһыҙ ижектәрҙә әйтеләләр: атом [атъм], бульдозер [бул'доз'ьр), карта [картъ].

14. Рус теленән ингән һүҙҙәрҙә редукцияға бирелгән баҫымһыҙ һуҙынҡылар беренсе баҫым алдындағы беренсе ижектә һәм һүҙ башында торғанда түбәндәгесә белдерелә:

баҫым алды [а] фонемаһының варианты – өҫтөнә ҡыйыҡса ҡуйылған а хәрефе менән – â: завод [зâвот], атлетика [âтл'этикъ];

баҫымһыҙ [о] фонемаһының варианты ғәҙәттәге а хәрефе менән: совет [сав'эт], окоп [акоп];

баҫымһыҙ [э] фонемаһының варианты өҫтән уң яғында бәләкәй и хәрефе булған э хәрефе менән – [э[и]]: рекорд [р'э[и]корт], эскорт [э[и]скорт].

15. Ыштҡыулы, ике ирен тартынҡыһы [уау] өнө өсөн латин алфавитынан v хәрефе алына: васыят [vасыйат], ваҡ [vаҡ], бау [баv], икәү [ик'әv] .

16. Шартлаулы, тамаҡ төбө тартынҡыһы юл өҫтөндәге өтөр (апостроф) менән билдәләнә: маъмай [ма'май], тәьмин [тә'мин].

17. Рус теленән ингән һүҙҙәрҙәге [ц], [ч], [щ] өндәре өлөштәргә тарҡатылмайынса ц, ч, щ хәрефтәре аша бирелә.

Фонетик транскрипция яһау өлгөһө

Тел кешеләрҙең коллектив хеҙмәте барышында уларҙың бер-береһенә нимәлер әйтергә теләү ихтыяжы, мохтажлығы арҡаһында барлыҡҡа килгән. Телдең төп функцияһы ла шунан сығып асыҡлана. Тел – кешеләрҙең аралашыуы өсөн иң кәрәкле ҡорал. Бынан тыш, тел йәмғиәттә тағы ла күп функция башҡара.

[т'ел' / к'еш'ел'әр'ҙ'ең' кâл'э[и]кт'иф х'еҙ'м'әт'е варышында / уларҙың б'ер' в'ер'еһ'ен'ә н'им'әл'ер' әйт'ер'г'ә т'ел'әv ихтыйажы // мо°хтажлығы арҡаһында варлыҡа г'ил'г'ән' // т'ел'д'ең' т'өп' функцийаһы ла / шунан сығыв асыҡлана //т'ел' / к'еш'ел'әр'ҙ'ең' аралашыvы өс'өн' иң' г'әр'әк'л'е ғо°рал // бынан тыш // т'ел' йәмғийәт'ә / тағы ла к'үп' функция вашҡара //]

◆ Практик эштәр өсөн күнегеүҙәр

✍ **4-се күнегеү.** Бирелгән текстарға фонетик транскрипция яһағыҙ.

1. *Ә бында төрлө яҙмышлы кешеләр, икеләнеүҙең файҙаһы юҡ. Йөрәгең, намыҫың ҡушҡанса эшләргә кәрәк. Мәсьәләнең ҡара яғы – комбаттың яҙмышы өсөн ҡуркыу. Ул полкта иң көслө, абруйлы, башҡаларға өлгө булырҙай батарея командиры икәнлеген*

тылда сакта ла, фронтта ла күрһәтеп өлгөргән. Ә ниңә бына ҡояштан да тап эҙләп маташҡан бер ҡарт һалдат өсөн ут йотоп йөрөргә лә ғүмереңде ҡурҡыныс ҡапҡаһы алдына терәп ҡуйырға? (С. Поварисов.)

2. *Шәриф, шатлығынан ни эшләргә белмәй, өйгә ҡарап йүгерҙе, ҡайтышлай үҙҙәренә яҡын лавканан ике ҡаҙаҡ икмәк менән бер ҡап шырпы алып ҡайтты. Тора торған фатиры ҡаланың ситендә булһа ла, ул бик тиҙ ҡайтып етте. Өйөнә барып кергән ваҡытта, гүйә, ҡатынына, балаларына маҡтанған кеүек, бына атайығыҙ малды шулай таба ул, сыҡһа, ала ла килә, тигән төҫлө, ҡулындағы әйберҙәрен һике өҫтөнә бушатып ташланы. Үҙе, бик ҙур бер бурыстан ҡотолған, өҫтөнән тау кеүек ауырлыҡты алып ташлаған кеше кеүек, сәкмәнен сисеп, көлдәксән генә ҡалды.* (М. Ғафури.)

3. ... *«Сиҙәм» совхозы эшселәре күл буйына килгәндә, кешеләр артыҡ күп йыйылмағайны әле. Тик һабантуй үткәреүселәр, беләктәренә ҡыҙыл таҫмалар бәйләгән кешеләр генә, спорт ҡоролмалары тирәһендә сыуалалар, ағастарға флагтар эләләр, тегене-быны һатыу өсөн палаткалар ҡоралар һәм башҡа шундай әҙерлек эштәре менән ҡайнашалар ине...* (Ф.Әсәнов.)

Модуль 2. Морфемика и словообразование башкирского языка

Һүҙгә морфематик анализ яһау тәртибе:

1. Һүҙҙең телмәрҙә бирелгән формаһы алына.
2. Уның ҡайһы һүҙ төркөмөнә ҡарағанлығы әйтелә.
3. Һүҙҙең үҙгәртеүсе аффикстары табыла, уларҙың ниндәй грамматик категорияларҙы күрһәтеүе асыҡлана.
4. Форма яһаусы аффикстар табыла, уларҙың ниндәй лексик-грамматик категориялар яһауҙа ҡатнашыуы күрһәтелә.
5. Һүҙҙең нигеҙе билдәләнә, уның төрө (ябай, яһалма, ҡушма) әйтелә.
6. Һүҙҙең тамыры табыла.
7. Әгәр яһалма һүҙ булһа, һүҙ яһаусы аффикстар һәм уларҙың функциялары күрһәтелә.

Өлгө: *Тау **баштарындағы** ҡарҙар ирей башланы.*

Баш/тар/ы/нда/ғы – сифат, яһалма һүҙ; үҙгәртеүсе аффикстар: ***-тар*** (күплек ялғауы), ***- ы*** (эйәлек категорияһының һ-сө затын күрһәтә), ***-нда*** (урын-ваҡыт килеш аффиксы); һүҙҙең нигеҙе - ***баш***, ул ябай нигеҙ; һүҙҙең тамыры - ***баш***, һүҙ яһаусы аффикс – -***ғы***, был осраҡта урын ваҡыт килештәге исемгә ҡушылып сифат яһаған.

Һүҙьяһалыш буйынса анализ яһау схемаһы

1. Һүҙҙең башланғыс формаһы алына, ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарағанлығы әйтелә.
2. Яһалышы буйынса был һүҙҙең төрө (яһалма, ҡушма, парлы, ҡы1ҡартылған ҡушма, күсмә һүҙ) билдәләнә.
3. Был һүҙҙең яһаусы нигеҙе табыла; әгәр ул да яһалма һүҙ булып сыҡһа, анализ тамыр нигеҙ табылғансы дауам итә.
4. Һүҙҙең яһалыу юлы һәм уның ҡайһы төрө булыуы асыҡлана.

Өлгө: *ҡурҡыуҙан Мәүсиләнең йөҙө **ағарынды.***

Аг/ар/ын/ды

Бирелгән һүҙ: ***ағарынды***, ул – ҡылым, уның башланғыс формаһы: ***ағар-***; яһалышы буйынса ул – яһалма һүҙ; яһаусы нигеҙе – ***аҡ***; был һүҙҙең яһалышы морфематик юлдың аффикслашыу төрөнә ҡарай.

Модуль 3. Морфология башкирского языка

1. **Бирелгән һүҙҙәрҙе тейешле формаларҙа үҙгәртегеҙ. Һөйләм төҙөгөҙ.**

Йөрәк – берлек һанда, эйәлек категорияһының 1-се зат берлеге, сығанаҡ килештә.

Сәскә - күплек һанда, эйәлек категорияһының 3-сө зат берлеге, төбәү килештә.

Кеше – күплек һанда, эйәлек категорияһының 2-се зат күплеге, төшөм килештә.

Йондоҙ – берлек һанда, эйәлек категорияһының 2-се зат берлеге, хәбәрлек категорияһының 1-се зат берлеге.

Күҙ – күплек һанда, эйәлек категорияһының 1-се зат берлеге, төбәү килештә.

Юл – күплек һанда, төп килештә.

Моң – берлек һанда, эйәлек категорияһының 3-сө зат берлеге, төшөм килештә.

Шишмә - берлек һанда, эйәлек категорияһының 3-сө зат берлеге, төп килештә.

2. **Бирелгән һүҙҙәрҙе килештә үҙгәртегеҙ:**

Киоск, митинг, танк, ландшафт, Кирилл, Минск, кросс, жюри, автомобиль, лагерь, кафе, Юлдашев, артист, Брест, меню, металлург, БР.

3. Текстан сифаттарҙы табып, уларҙың дәрәжәләрен билдәләгеҙ.

Ныҡлы кәүҙәһенә килешеп торған зәңгәрһыу төҫтәге плащының яғаһындағы урмансы петлицаһына өсәр эре йондоҙ беркуетелгән ир машинанан төштө. Яланбаш. Ҡап-ҡара ҡуйы сәстәре тигеҙ итеп ҡырлған ҡалын елкәһенә табан ишелеп-бөҙрәләнеп барып бөтә. Саҡ ҡына көмрөрәк тура танау, сирыш эҫәре булмаған ихтыяри йөҙ... (Н. Мусин.)

4. Өҙөктән һандарҙы табып, төркөмсәләрен, яһалыштарын билдәләгеҙ. “Бер генә тапҡыр” һүҙбәйләнештәренең нисә тапҡыр һәм ни өсөн шул тиклем ҡабатланып килеүенең сәбәбен аңлатығыҙ.

...Бер тапҡыр ҡалас ашау өмөтө менән беҙ егерме биш саҡрым ергә йәйәү барырға әҙербеҙ. Тамаҡ һаулыҡмы, ҡомһоҙлоҡмо, иҫәрлекме был? Әллә башҡа берәй нәмәме? Мин хәҙер үткән ғүмерҙең сал түбәһенән артҡа әйләнеп ҡарайым да шундай фекергә киләм: хикмәт беҙҙә, беҙҙең рухта булған. Ун михнәттең араһында бер рәхәттең ҡәҙерен, йөҙ әсенең эсендә бер татлының тәмен белеп үҫкәнбеҙ беҙ. Шуға күрә лә һуңыраҡ, башҡа аң, йөрәккә дәрт ингәс тә, беҙ әсәйҙәребеҙҙең бер фатихаһы хаҡына мең һынау үтергә әҙер булдыҡ; һөйгәндәребеҙҙең күҙҙәренә тик бер генә тапҡыр тултырып ҡарау өсөн, күкрәктәрҙәге асыҡ яраларҙы устарыбыҙ менән ҡыҫып, меңәр саҡрымлыҡ араларҙы араға һанамай, һуғыш яланынан бер генә көнгә, бер генә сәғәткә тыуған төйәктәребеҙгә ынтылдыҡ. Һәм, аҙаҡ килеп, Тыуған илдең бер генә ус тупрағы, бер генә тамсы һыуы, бер генә һулам һауаһы өсөн, Ватан ҡабул иткән саҡта, бөп-бөтөн көйө ғүмерҙәребеҙҙе бирҙек... (М.Кәрим)

5. Түбәндә бирелгән нумератив һүҙҙәрҙе ҡулланып, һөйләмдәр төҙөгөҙ.

Бәйләм, грамм, дана, киҫәк, күтәрем, ҡалаҡ, ҡарыш, ҡосаҡ, өйкөм, өйөм, саҡрым, телем, тотам, ус, һыныҡ, эҫкерт.

6. *Кем, нимә, теге* алмаштарын күплектә килеш менән үҙгәртеп яҙығыҙ. Береһен эйәлек, икенсеһен сығанаҡ, өсөнсөһөн төшөм килештә килтереп, өс һөйләм төҙөгөҙ.

7. Түбәндәге ҡылымдарҙың башланғыс формаһын билдәләгеҙ: алыҫайыу, асыу, баулау, бәхәсләшеү, инеү, йөрәкһеү, күгәреү, ҡулланыу, уҡыу, шатланыу, әйтеү, йылмайыу, көрһөнөү, ашығыу, уйлау, күрешеү, теҙләнеү.

8. Ҡылымдарҙы тейешле грамматик категорияларҙа үҙгәртегеҙ, һөйләмдәр төҙөгөҙ.

Төш – барлыҡта төп йүнәлештә хәбәр һөйкәлеше шаһитлы үткән заман 1-се зат берлектә.

Кур – бойороҡ һөйкәлеше 3-сө зат берлектә юҡлыҡта төп йүнәлештә.

Көт – шарт һөйкәлеше 2-се зат берлектә төп йүнәлештә

Эҙлә - хәбәр һөйкәлеше шаһитһыҙ үткән заман 2-се зат күплектә юҡлыҡта уртаҡлыҡ йүнәлешендә.

Йырла – үткән заман сифат ҡылым йөкмәтеү йүнәлешендә..

Түҙ – хәбәр һөйкәлеше билдәһеҙ киләсәк заман 1-се зат берлектә төп йүнәлештә.

Укы – юҡлыҡта хәбәр һөйкәлеше шаһитлы үткән заман 2-се зат күплектә йөкмәтеү йүнәлешендә.

Йыу – барлыҡта исем ҡылым ҡайтым йүнәлешендә.

Ҡурҡ – юҡлыҡта йөкмәтеү йүнәлешендә уртаҡ ҡылым.

Һөйлә - барлыҡта хәбәр һөйкәлеше хәҙерге заман 2 –се зат берлектә төп йүнәлештә.

9. Текстан рәүештәрҙе һәм улар эйәреп килгән һүҙҙәрҙе табып, яҙып алығыҙ, һәр бер рәүештең ниндәй төркөмсәнән икәнен әйтегеҙ.

Көн буйы яуған ямғыр кискә ҡарай ҡапыл туҡтаны. Китмәҫкә килгәндәй түшәлеп торған болоттар әллә ни арала таралып та өлгөрҙө. Зәңгәр күккә ҡояш яңынан хужа булды. Тик ҡайҙалыр бейектә аҙашып ҡалған һуңғы тамсылар һирәк-мирәк тамғылап ҡуя.

Өй янындағы бүрәнә өҫтөндә Айҙар менә Ғабдулла байтаҡтан бирле һүҙһеҙ ултыра. Малайҙарҙың кәйефе һүрән күренә. Эшһеҙ ҡалған кешеләр шундайырыҡ булалар шул.

Айҙар һеңлеһе Гөлнурҙы саҡырып алды ла Яҡупты тиҙ генә алып килергә ҡушты. Ялан аяҡтары менән бысраҡҡа сәпелдәтә-сәпелдәтә, Гөлнур Яҡуптарға ҡарай шәп итеп йүгерҙе.(М. Кәрим.)

10. Күп нөктәләр урынына мөнәсәбәт һүҙҙәрҙе ҡуйып, тексты күсереп яҙығыҙ.

Әле генә имән төбөндәге эскәмйәләрҙәге сүп-сарҙы һепереп ташланым, ..., был эште миңә анау күгәрсен күҙҙәре ҡушты. ..., башта уларҙың сафлығына һоҡланып ҡарап торҙом да, үҙем һиҙмәҫтән ҡулыма һепертке алдым. Һеперткегә мин былай һирәк тотонам. Донъя сүбен бер мин генә һепереп бөтөрә алмам, тим.

Ваҡ-төйәк нәмәләрҙең онотолмауы тураһындағы фекргә шуны өҫтәргә ...: күп йәһәттән хикмәт ваҡиғаларҙың ниндәй булыуында ..., һинең рухыңдың, аңыңдың, хәтерләү аппаратыңдың нисек, ниндәй тулҡынға көйләнеүендә. Улар бәғзе нәмәләрҙе ғүмерлеккә үҙләштереп ҡала, нимәләрҙелер үткәрә лә ебәрә. (М.Кәрим.)

Критерии оценки (в баллах):

Критерии оценивания решения расчетных задач	Количество баллов
В логическом рассуждении и решении нет ошибок, задачи решены не менее 80%;	3
В логическом рассуждении и решении нет ошибок, задачи решены не менее 60%;	2
В логическом рассуждении и решении нет ошибок, задачи решены не менее 50%;	1
Имеются существенные ошибки в логическом рассуждении и в решении; отсутствует ответ на задание.	0

Решение индивидуального задания по модулям
ФОНЕТИКА

Күрһәтелгән һүҙҙәргә фонетик анализ яһағыҙ.

1. – *Хужалыҡ һинең* ***елкәңдә*** *яткас, һин уны бөтә кәрәк-яраҡтар:* ***тракторҙар****, сәскестәр,* ***яғыулыҡ*** *менән* ***ваҡытында тәьмин*** *итергә тейешһең! – тип һүҙен башланы* ***Яубаҫаров.*** (Д. Буләков.) 2. ***Ҡояш*** *болоттар араһына инеп йәшенә лә ара-тарә йәнә килеп сыға һәм* ***һүрәнһеү*** *сыуағын ергә ташлай; шунан тағы* ***болотҡ****а ышыҡлана: сыуаҡ бөтә.* (Ж. Кейекбаев.) 3. *Зифа буйлы шыршы һәм ҡарағайҙарҙың, йылы көндө лә үҙ-ара серләшеүсе* ***елбәҙәк*** *уҫаҡ ағастарының, йәшел шәлен бөркәнгән ап-аҡ ҡайындарҙың, алҡа* ***таҡҡан*** *еректәрҙең, суҡ-суҡ тәлгәшле миләш, муйыл, баландарҙың, йөҙйәшәр имәндәрҙең һәм сағандарҙың, таштан-ташҡа һикереп, сылтырап аҡҡан шишмәләрҙең,* ***томбойоҡло*** *һәм ҡамышлы күлдәрҙең, таҫма кеүек бормаланып аҡҡан йылғаларҙың, һандуғас моңона күмелгән туғайҙарҙың, әрәмәлектәрҙең* ***күркәмлеге*** *кеше ҡулында.* (Ә. Бикҡолов.) 4. *Мин*

тәүҙә күҙем күреп, ***ҡолағым*** *ишеткәндәрҙең* ***хаҡлығына*** *шикләнеп,* ***юғалып*** *ҡалдым.* (М. Кәрим.)

2. Әҙәби әҫәрҙән өҙөк алып, уға фонетик транскрипция яһағыҙ.

ҺҮҘЬЯҺАЛЫШ ҺӘМ МОРФЕМИКА

3. Тамырҙаш һүҙҙәрҙе айырып яҙығыҙ.

1) емеш, емелдәй, ем, ем-ем итә, емешлек;
2) атһыҙ, аттар, атҡаҙанған, яҡшатланыу, атлай;
3) йырғанаҡ, йырлай, йырғыс, йырсы, йырылыу;
4) йыуғыс, йыуынты, йыуан, йыуһа, йыуантыҡ, йыуындыҡ;
5) аҡ, аҡһым, ағарыу, ағын, аҡһа;
6) ашамлыҡ, ашыҡ, ашлыҡ, ашығыс, ашлама;
7) балсыҡ, балғалаҡ, балан, балауыҙ, балланыу;
8) төш(көндөҙ), төшөнөү төшөү, төшлөк, төшөнкө, төшкөһөн;
9) үрләү, үртәү, үрҙә, үрт, үр;
10) алға, алырға, алдан, алғас, алмашыу.

4. Бирелгән һүҙҙәр рәтендә артыҡ һүҙҙе табығыҙ.

1) һана, һандар, иҫәпһеҙ-һанһыҙ, һандыҡ, һанағансы;
2) йәйенке, йәйләү, йәйгеһен, йәйләүес;
3) белем, белеш, белдереү, беләк, белдек;
4) күр, күргәҙмә, күрек, күренекле;
5) уйын, уйсан, уйҙар, уйлай;
6) теркәүес, терәтеү, терәк, терһәк;
7) көлкө, көләмәс, көлөмһөрәү, көлһыу, көләс;
8) еткер, етеш, етем, етлегеү, етте;
9) төшөм, төшөнкөлөк, төшлөк, төшөү, төшөргә;
10) еләҫ, елкән, елгәргес, еләк, елғыуар.

5. Һәр бер һүҙьяһалыш юлына художестволы әҙәбиәттән 10-ар миҫал табып яҙырға.

6. Эш, баш, бер һүҙҙәренән морфематик юл менән һүҙҙәр яһап яҙырға.

7. Һәр бер һүҙ төркөмөнә ҡараған продуктив һәм продуктив булмаған аффикстарҙы барларға.

8. *Морфематик (аффикслашыу, нигеҙҙәр ишләшеү), лексик, синтаксик юлдар менән белдерелгән күплек һанына нәфис әҙәбиәттән өсәр миҫал яҙығыҙ.*

Өлгө: Морфематик юл, аффикслашыу: **Ҡуяндар** өсөн барлыҡ **йәнлектәр** ҙә тик **йыртҡыстар** ғына булып күренәләр бит (Б.Бикбай).

Морфематик юл, нигеҙҙәр ишләшеү: Хәҙер ошо турала **ир-ат** йыйылышҡан ерҙә, **ҡатын-ҡыҙ** түңәрәкләшеп ултырған өйҙә төрлө хәбәрҙәр һөйләнә (Һ.Дәүләтшина).

Лексик юл: Магазиндың келәте насар булғанлыҡтан, йүнлерәк **тауарҙы** үҙенең олатаһынан ҡалған таш келәткә тултырып йоҙаҡлай торғайны (Г.Ғиззәтуллина).

Синтаксик юл: Ауылдан бер юлы **ун алты кеше** үҙе теләп отрядҡа инде (Һ.Дәүләтшина).

Морфология

1. ***Халыҡ, ирек, милек*** *һүҙҙәренә эйәлек категорияһы ялғауҙары ҡушығыҙ, ялғау ҡушҡандағы үҙгәрештәрҙе аңлатығыҙ. Улар менән һөйләмдәр төҙөгөҙ.*

2. Бирелгән һүҙҙәргә тейешле яһаусы ялғауҙар ҡушып, сифаттар яһағыҙ һәм улар менән һүҙбәйләнештәр төҙөгөҙ.

Ҡар, күңел, төтөн, ҡояш, ел, болот, бөрө, ҡыш, кис, күҙ, оял, эйәр, һүҙ, түҙем, йыл, толоп, көн, ҡыҙған, һиҙ, ҡурҡ, ила, балыҡ, урман, айыу, өй.

3. Боронғо үлсәү берәмектәренең мәғәнәһен аңлатығыҙ, уларға тура килгән бөгөнгө нумератив һүҙҙәрҙе яҙығыҙ. Нәфис әҙәбиәттән боронғо үлсәү берәмектәре менән һөйләмдәр табып яҙығыҙ.

Өлгө: 1 бот – 16 кг.

Иле, ая, ҡарыш, аршын, сажин, арҡан, уҡ оҙонлоғо, аҙым, ҡолас, саҡрым, бот, ҡаҙаҡ, сирек, әсмуха, мысҡал, дисәтинә.

4. Үҙе, һәр береһе, бөтәһе, кемдер алмаштарын килеш менән үҙгәртегеҙ. Шул алмаштарҙы төрлө килештә ҡуйып, бер нисә һөйләм уйлап яҙығыҙ.

5. Түбәндәге рәүештәрҙең семантик төркөмсәләрен билдәләгеҙ. Улар менән биш һөйләм төҙөгөҙ, рәүештәрҙең синтаксик функцияларына иғтибар итегеҙ.

Әкрен, тиктомалға, оҙаҡ, юғары, быйыл, боронғоса, аяҡ өҫтө, яй, былтыр, юрый, юрамал, йәштәрсә, йәнәшә, тиҙ, ялан аяҡ, яҙын, байтаҡ, дәррәү, һирәк, байрамса, бая.

6. Түбәндә бирелгән һүҙҙәрҙең йәйәләрен асып яҙығыҙ. Улар менән биш һөйләм төҙөгөҙ.

Илке (һалҡы), шәп (шәп), йөҙ (түбән), был (йыл), ара (тирә), ялан (аяҡ), бары (бер), аҡса (лата), (бик) иртә, баш (түбән), (көпә) көндөҙ.

7. Ахыры, белмәҫһең, билдәле, белмәйем, бар, ғөмүмән, эйе, юҡ һүҙҙәре инеш модаль һүҙ һәм һөйләм киҫәге булырлыҡ итеп һөйләмдәр төҙөгөҙ.

Өлгө: Май сүлмәге тышынан <u>билдәле</u>. – <u>Билдәле</u>, Ташауыҙ промыслаһындағы эштәр былай ғына көйләнеп китерҙәй түгел.

Критерии оценки (в баллах):

Критерии оценивания индивидуального задания	Количество баллов
Студент выполнил 2 задания без ошибок и недочетов; или допустил не более одного недочета	2
Студент правильно выполнил не менее половины работы или допустил: не более двух грубых ошибок; или не более одной грубой и одной негрубой ошибки и одного недочета; или не более двух-трех негрубых ошибок; или одной негрубой ошибки и трех недочетов; или при отсутствии ошибок, но при наличии четырех-пяти недочетов;	1
Студент правильно выполнил не менее половины работы и допустил более двух грубых ошибок.	0

Тестовые задания
«Фонетика», «Орфография», «Графика» бүлектәре буйынса тест һорауҙары
I вариант

1. Хәҙерге башҡорт әҙәби теле орфографияһының төп принцибы булып ниндәй принцип тора?
1) морфологик принцип;

2) фонетик принцип;
3) тарихи-традицион принцип.
2. [у] фонемаһы телдең вертикаль торошо буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) өҫкө күтәрелеш;
2) урта күтәрелеш;
3) түбәнге күтәрелеш.
3. [ә] фонемаһы телдең горизонталь торошо буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) алғы рәт;
2) артҡы рәт;
3) урта рәт.
4. [ө] фонемаһы ирендәрҙең ҡатнашыу-ҡатнашмауы буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) иренләшкән;
2) иренләшмәгән;
3) яртылаш иренләшкән.
5. [һ] фонемаһы тауыш һәм шауҙың ҡатнашыу-ҡатнашмау нисбәте буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) талғын (сонор);
2) яңғырау;
3) һаңғырау.
6. [v] фонемаһы артикуляция (яһалыу) рәүеше буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) шартлаулы (йомолоусы);
2) ышҡылыулы (ек);
3) ҡалтыраулы.
7. Һәмзә йәки замма фонемаһы артикуляция (яһалыу) урыны буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) ирен;
2) тел уртаһы;
3) тамаҡ төбө.
8. *Уйын* һүҙен *уйнау* итеп үҙгәрткәндә ниндәй фонетик үҙгәреш барлыҡҡа килә?
1) редукция;
2) протеза;
3) элизия.
9. *Ун биш* һүҙен *умбиш* тип әйткәндә ниндәй фонетик үҙгәреш күҙәтелә?
1) ассимиляция;
2) диссимиляция;
3) метатеза.
10. *Ҡолономдоң ҡойрогон тотоп борҙом* һөйләмендәге һүҙҙәрҙә ниндәй гармония төрө күҙәтелә?
1) аңҡау гармонияһы;
2) ирен гармонияһы;
3) һүҙынҡылар менән тартынҡылар гармонияһы.

II вариант

1. Хәҙерге башҡорт алфавитында нисә хәреф бар?
1) 39;
6) 40;
3) 42.
2. [ү] фонемаһы телдең вертикаль торошо буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) өҫкө күтәрелеш;
2) урта күтәрелеш;
3) түбәнге күтәрелеш.
3. [а] фонемаһы телдең горизонталь торошо буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) алғы рәт;

2) артҡы рәт;
3) урта рәт.
4. [о] фонемаһы ирендәрҙең ҡатнашыу-ҡатнашмауы буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) иренләшкән;
2) иренләшмәгән;
3) яртылаш иренләшкән.
5. [ғ] фонемаһы тауыш һәм шауҙың ҡатнашыу-ҡатнашмау нисбәте буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) талғын (сонор);
2) яңғырау;
3) һаңғырау.
6. [й] фонемаһы артикуляция (яһалыу) рәүеше буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) шартлаулы (йомолоусы);
2) ышҡылыулы (ек);
3) ҡалтыраулы.
7. [һ] фонемаһы артикуляция (яһалыу) урыны буйынса ҡайһы төргә ҡарай?
1) ирен;
2) тел уртаһы;
3) тамаҡ.
8. *Халыҡ* һүҙен *халкы* итеп үҙгәрткәндә ниндәй фонетик үҙгәреш барлыҡҡа килә?
1) редукция;
2) протеза;
3) элизия.
9. *Көнбағыш* һүҙен *көмбағыш* тип әйткәндә ниндәй фонетик үҙгәреш күҙәтелә?
1) ассимиляция;
2) диссимиляция;
3) метатеза.
10. *Бөркөтлөнөң бөйөк бөркөтө* һөйләмендәге һүҙҙәрҙә ниндәй гармония төрө күҙәтелә?
1) аңҡау гармонияһы;
2) ирен гармонияһы;
3) һүҙынҡылар менән тартынҡылар гармонияһы.

«Һүҙьяһалыш» бүлеге буйынса тест һорауҙары
I вариант

1. Артыҡ һүҙҙе тап.
1) һөйөнөс; 3) ҡунаҡсыл; 5) айлап.
2) дәртлән; 4) биҙән;
2. *Һөйләүселәргә* һүҙенең тамыры ҡайһы?
1) һөй; 3) һөйләү; 5) һөйләүселәр.
2) һөйлә; 4) һөйләүсе;
3. *Эшсе, ташсы* һүҙҙәре нисек яһалған?
1) ялғау ярҙамында;
2) һүҙҙәрҙе ҡыҫҡартыу юлы менән;
3) һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән;
4) һүҙҙәрҙе парлау юлы менән;
5) һүҙҙәрҙе ҡабатлау юлы менән.
4. *Студентмын* һүҙендә ниндәй ялғау бар?
1) күплек ялғауы; 3) килеш ялғауы; 5) бер ялғау ҙа юҡ.
2) эйәлек ялғауы; 4) хәбәрлек ялғауы;
5. *Һүҙьяһалыш* тел фәненең ниндәй бүлегенән айырылып сыҡҡан?
1) фонетика; 3) лексикология; 5) фразеология.
2) грамматика; 4) орфография;

6. Тамырҙаш булмаған һүҙҙе билдәлә:
1)аҙай; 3) аҙғын; 5) аҙлыҡ.
2) аҙсылыҡ; 4) аҙһын;
7. Ҡушма һүҙҙәргә инмәгән осраҡты билдәләгеҙ.
1) ижад ит; 3) үҙәк өҙгөс; 5) матур ҡыҙ
2) һирәк-һаяҡ; 4) бишбармаҡ;
8. *Унлыҡ* һүҙе ниндәй юл менән яһалған?
1) лексик-семантик һүҙьяһалыш;
2) фонетик һүҙьяһалыш;
3) морфологик һүҙьяһалыш;
4) лексик-морфологик һүҙьяһалыш;
5) лексик-синтаксик һүҙьяһалыш.
9. Исем яһаусы ялғауҙарҙы билдәләгеҙ.
1)-ла/-лә, -лан/-лән, -ыр/-ер;
2) -лай/-ләй, -лаш/-ләш, -са/-сә;
3) -лы/-ле, -һыҙ/-һеҙ, -сан/-сән;
4)-сы/-се,-ма/-мә, -ғыс/-гес;
5) -ҡай/-кәй, -сыҡ/-сек, -соҡ/-сөк
10. Һүҙҙең артабан бүленә алмай торған иң бәләкәй мәғәнәүи өлөшө нимә тип атала?
1) тамыр; 3) аффикс; 5) нигеҙ.
2) морфема; 4) өн;

II вариант

1. Артыҡ һүҙҙе тап:
1) дуҫлаш; 3) эҙемтә; 5) мәктәптә.
2) һиҙгер; 4) кәбәнләтә;
2. *Уҡыусыларға* һүҙенең тамыры ҡайһы?
1) уҡ; 3) уҡыу; 5) уҡыусылар.
2) уҡы; 4) укыусы;
3. *БДУ, БР, совхоз* һүҙҙәре нисек яһалған?
1) һүҙҙәрҙе ҡыҫҡартыу юлы менән;
2) ялғау ярҙамында;
3) һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән;
4) һүҙҙәрҙе парлау юлы менән;
5) һүҙҙәрҙе ҡабатлау юлы менән.
4. *Болоттарҙың* һүҙендә ниндәй ялғау бар?
1) зат ялғауы;
2) эйәлек ялғауы һәм килеш ялғауы;
3) килеш ялғауы;
4) күплек ялғауы һәм килеш ялғауы;
5) бер ялғау ҙа юҡ.
5. *Һүҙьяһалыш* менән иң тығыҙ бәйләнгән тел ғилеме бүлектәрен билдәләгеҙ.
1) морфология, пунктуация, стилистика;
2) фонетика, грамматика, лексикология;
3) лексикография, орфоэпия, пунктуация;
4) орфография, орфоэпия, тел тарихы;
5) фразеология , фразеология, фонетика.
6. Тамырҙаш булмаған һүҙҙе билдәлә:
1)серек; 3) серҙәш; 5) серетке.
2) серемтә; 4) сереткес;
7. Ҡушма һүҙҙәргә инмәгән осраҡты билдәләгеҙ.
1) шалт ит; 3) юғары белемле; 5) яңы эш.

2) алан-йолан; 4) йылъяҙма
8. *Районлаш* һүҙе ниндәй юл менән яһалған?
1) лексик-семантик һүҙьяһалыш;
2) фонетик һүҙьяһалыш;
3) морфологик һүҙьяһалыш;
4) лексик-морфологик һүҙьяһалыш;
5) лексик-синтаксик һүҙьяһалыш.
9. Исем яһаусы ялғауҙарҙы билдәләгеҙ.
1) -й/-ай/-әй, -һыт/-һет, -ылда/-елдә;
2) -лап/-ләп, -лата/-ләтә, -ын/-ен;
3) -лы/-ле, -сыл/-сел, -тай/-тәй;
4) -са/-сә, -даш/-дәш, -лыҡ/-лек;
5) -ҡай/-кәй, -сыҡ/-сек, -соҡ/-сөк
10. Һүҙҙең артабан бүленә алмай торған иң бәләкәй мәғәнәүи өлөшө нимә тип атала?
1) өн; 3) нигеҙ; 5) аффикс.
2) морфема; 4) тамыр;

«Исем», «Алмаш» темалары буйынса тест һорауҙары I вариант

1. Бирелгән әйтемдәрҙә төшөм килештәге исем ҡайһы рәттә?
1) Тыуған иленде һаҡлау - ата-әсәнде яҡлау.
2) Ас балыҡ ҡармаҡҡа тиҙ ҡаба.
3) Иң татлы емеш - хеҙмәт емеше.
2. *Балам* һүҙендә ниндәй ялғау бар?
1) күплек ялғауы; 3) килеш ялғауы;
2) хәбәрлек ялғауы; 4) эйәлек заты ялғауы.
3. *Сәрбиямал, ни өсөндөр, бөтә* ***игтибарын****... Емешкә йүнәлтте* (З. Биишева). Билдәләнгән һүҙҙең килешен билдәләгеҙ.
1) эйәлек килеш; 3) төшөм килеш;
2) төбәү килеш; 4) сығанаҡ килеш.
4. Исемгә хас булмаған грамматик категорияны билдәләгеҙ.
1) һан; 3) эйәлек;
2) килеш; 4) дәрәжә.
5. *Әсәһемен* һүҙендә ниндәй ялғауҙар бар?
1) күплек һәм эйәлек заты ялғауы;
2) эйәлек һәм хәбәрлек заты ялғауы;
3) килеш һәм эйәлек заты ялғауы;
4) хәбәрлек заты ялғауы ғына.   -
6. *Игенселек, йәшелсәселек, ҡортсолоҡ* һүҙҙәренең ниндәй үҙенсәлеге бар?
1) тик берлектә ҡулланылалар;
2) килеш ялғауҙарын ҡабул итмәйҙәр;
3) тик күплектә ҡулланылалар;
4) эйәлек заты ялғауын ҡушып булмай.
7. *Бындай, шундай, һәр кем* һүҙҙәре ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарай?
1) сифат; 3) алмаш;
2) исем; 4) рәүеш.
8. Бирелгән һөйләмдә алмашты табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ: *Бөтә ер дерелдәй.*(Ғ.Әмири)
1) зат алмашы;
2) билдәләү алмашы;
3) күрһәтеү алмашы;

4) билдәһеҙлек алмашы.
9. *Ҡайһығыҙҙың тәүәкәллеге етер икән был эшкә?* Һорау алмашы ниндәй ялғауҙар ҡабул иткән.
1) күплек һәм килеш ялғауы;
2) эйәлек килеш ялғауы һәм хәбәрлек заты ялғауы;
3) хәбәрлек заты ялғауы һәм сығанаҡ килеш ялғауы;
4) эйәлек заты ялғауы һәм эйәлек килеш ялғауы.
10. Билдәһеҙлек алмаштарын күрһәтегеҙ.
1) әллә кем, нимәлер, ҡайһы бер;
2) был, ошо, шул;
3) үҙем, теләһә ниндәй;
4) бер кем, үҙебеҙ, нимә.

II вариант

1. Бирелгән әйтемдәрҙә урын-ваҡыт килештәге исем ҡайһы рәттә?
1) Иленә таянған - биленә таяныр.
2) Мәҡәлдә хикмәт булыр.
3) Ғәҙел кеше ҡәҙергә лайыҡ.
2. ***Кешемен*** һүҙендә ниндәй ялғау бар?
1) күплек ялғауы; 3) килеш ялғауы;
2) хәбәрлек ялғауы; 4) эйәлек заты ялғауы.
3. *Емеш хатта әлеге урын-ер йыйылған **һандыҡтың** артына ук инеп тын да алмай шымып торҙо* (З. Биишева). Билдәләнгән һүҙҙең килешен билдәләгеҙ.
1) эйәлек килеш; 3) төшөм килеш;
2) төбәү килеш; 4) сығанаҡ килеш.
4. Исемгә хас булған грамматик категорияны билдәләгеҙ.
1) дәрәжә; 3) һөйкәлеш;
2) килеш; 4) заман.
5. *Әсәйемде* һүҙендә ниндәй ялғауҙар бар?
1) эйәлек һәм хәбәрлек заты ялғауы;
2) күплек һәм килеш ялғауы;
3) килеш һәм эйәлек заты ялғауы;
4) эйәлек заты ялғауы һәм килеш ялғауы.
6. *Ҡәрҙәшлек, матурлыҡ, кешелек* һүҙҙәре ниндәй үҙенсәлеккә эйә?
1) тик күплектә ҡулланыла
2) эйәлек заты ялғауҙарын ҡабул итмәйҙәр
3) күплек ялғауы йәбешмәй
4) килеш ялғауҙарын ҡушып булмай
7. *Барлыҡ, теге, нисектер* һүҙҙәре ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарай?
1) сифат; 3) алмаш;
2) исем; 4) рәүеш.
8. Бирелгән һөйләмдә алмашты табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
Әйтерһең, кемдер балсыҡты аҙлап ҡына матурлап өйөп ҡуйған. (А. Карнай)
1) юҡлыҡ алмашы; 3) билдәләү алмашы;
2) күрһәтеү алмашы; 4) билдәһеҙлек алмашы.
9. *Ҡайһығыҙға ҡушырҙар иңде ул яуаплы эште?* Һорау алмашын табып, уның аффикстарын билдәләгеҙ.
1) хәбәрлек заты ялғауы һәм төшөм килеш ялғауы;
2) эйәлек заты ялғауы һәм төбәү килеш ялғауы;
3) эйәлек килеш ялғауы һәм күплек ялғауы;
4) күплек ялғауы һәм урын-ваҡыт килеш ялғауы.
10. Юҡлыҡ алмаштарын күрһәтегеҙ.

1) һис ниндәй, нимәлер, уның;
2) әллә кем, ҡайһы бер, бер ни;
3) бер кем, һис бер, бер ҙә;
4) ни ҡәҙәр, һис ҡайҙа, һәр бер.

«Исем» темаһына мини-тест

1. Бирелгән һүҙҙәрҙә ниндәй аффикстар бар?

китаптарын

1. күплек;
2. күплек һәм эйәлек;
3. күплек һәм килеш;
4. килеш, күплек һәм эйәлек;
5. күплек, килеш һәм хәбәрлек;

укытыусыб'ыҙ (баҫымға иғтибар итегеҙ)

1. килеш;
2. күплек;
3. эйәлек категорияһы;
4. хәбәрлек категорияһы;
5. килеш һәм күплек;

укытыус'ыбыҙ (баҫымға иғтибар итегеҙ)

1. күплек;
2. килеш;
3. хәбәрлек категорияһы;
4. килеш һәм зат;
5. эйәлек категорияһы.

2. ***Көрәк, сүкеш, балта, сөй, ҡаҙаҡ*** һүҙҙәренең ҡайһылары – тамыр исем, ҡайһылары – яһалма исем?
   1. бөтәһе лә яһалма исем
   2. 1-се, 4-се һүҙҙәр – тамыр исем
   3. 2-се, 5-се һүҙҙәр – яһалма, ҡалғандары – тамыр исем
   4. 3-сө, 4-се һүҙҙәр – тамыр, ҡалғандары – яһалма
   5. бөтәһе лә тамыр исем

Ҡылым

1. *Йыйылыш башланған.* Был һөйләмдәге ҡылым ниндәй заманды белдерә?

А. Хәҙерге заман
Б. Шаһитлы үткән заман
В. Шаһитһыҙ үткән заман
Г. Билдәле киләсәк заман
Д. Билдәһеҙ киләсәк заман

1. *Эшләштем* ҡылымының йүнәлешен билдәләгеҙ:

А. Төп йүнәлеш
Б. Ҡайтым йүнәлеше
В. Төшөм йүнәлеше
Г. Уртаҡлыҡ йүнәлеше
Д. Йөкмәтеү йәнәлеше

1. Икенсе затҡа ҡараған һәм күплектә торған ҡылымды табығыҙ:

А. Уҡыйҙар
Б. Киләбеҙ
В. Йоҡлай
Г. Яҙаһығыҙ
Д. Уҡыйым

2. *Хат ташыусы апай бөгөн дә беҙгә инмәне.* Һөйләмдә ниндәй ҡылымдың аҫтына һыҙылған?

А. Исем ҡылым
Б. Сифат ҡылымдың хәҙерге заман формаһы

В. Хәл ҡылым
Г. Сифат ҡылымдың үткән заман формаһы
Д. Уртаҡ ҡылым

3. Һөйләүсенең булып үткән эш-хәлде күреп-белеп һөйләүен ҡылымдың ниндәй заман формаһы белдерә.
А. Хәбәр һөйкәлешенең шаһитлы үткән заманы
Б. Шарт һөйкәлеше
В. Теләк һөйкәлеше
Г. Хәбәр һөйкәлешенең шаһитһыҙ үткән заманы
Г. Хәбәр һөйкәлешенең хәҙерге заманы

4. *Барыһы ла уны йотлоғоп тыңлай*. Һөйләмдә ҡылымды табып, уның һөйкәлешен билдәләгеҙ:
А. Бойороҡ һөйкәлеше Б. Хәбәр һөйкәлеше
В. Шарт һөйкәлеше Г. Теләк һөйкәлеше
Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше

5. Ҡылымға хас булмаған грамматик категорияны билдәләгеҙ:
А. Заман Б. Дәрәжә В. Зат
Г. Йүнәлеш Д. Һөйкәлеш

6. *Сигенмәҫкә!* Ҡылымдың төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Исем ҡылым
Б. Сифат ҡылымдың хәҙерге заман формаһы
В. Хәл ҡылым
Г. Сифат ҡылымдың үткән заман формаһы
Д. Уртаҡ ҡылым

7. Ҡылымдың ниндәй һөйкәлеше - *һа/-һә* ялғауҙары менән яһала:
А. Бойороҡ һөйкәлеше Б. Хәбәр һөйкәлеше
В. Шарт һөйкәлеше Г. Теләк һөйкәлеше
Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше

10. *Әйткән<u>мен</u>*. Билдәләнгән ялғау ниндәй категорияны белдерә:
А. Эйәлек заты ялғауы
Б. I зат хәбәрлек заты ялғауы
В. III зат хәбәрлек заты ялғауы
Г. II зат хәбәрлек заты ялғауы
Д. Килеш ялғауы

11. Эш-хәрәкәтте башҡарырға теләүҙе йәки уны үтәргә саҡырыуҙы ҡылымдың ниндәй һөйкәлеше белдерә?
А. Бойороҡ һөйкәлеше Б. Хәбәр һөйкәлеше
В. Шарт һөйкәлеше Г. Теләк һөйкәлеше
Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше

12. *Оҙаҡламай күк үлән өҫтөнә балаҫ түшәп, ишек алдына сәй урыны <u>әҙерләнде</u>* (З.Биишева). билдәләнгән ҡылым ниндәй йүнәлештә?
А. Төп йүнәлеш Б. Ҡайтым йүнәлеше
В. Төшөм йүнәлеше Г. Уртаҡлыҡ йүнәлеше
Д. Йөкмәтеү йәнәлеше

13. Шарт һөйкәлеше булған һөйләмде билдәләгеҙ:
А. Бөгөн мин унда бармаҡсымын
Б. Йөрөүҙәрем бушҡа булманы
В. Ул беҙгә кисә килгән
Г. Күп көлһәң, иларһың.
Д. Бөгөн көн әҙерәк асылды.

14. Ҡылымдың заман категорияһы ниндәй һөйкәлешкә хас:
А. Бойороҡ һөйкәлеше Б. Хәбәр һөйкәлеше
В. Шарт һөйкәлеше Г. Теләк һөйкәлеше
Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше

15. Башланғыс формала бирелгән ҡылымды билдәләгеҙ:
А. Башла Б. Башланы В. Башлаһын
Г. Баш Д. Башлайыҡ

Рәүеш

1. *Ғәли тиҙ яҙа, шәп уҡый.* Был һөйләмдәге рәүештәрҙең төрөн билдәләгеҙ:
А. Хәл рәүеше Б. Ваҡыт рәүеше
В. Урын рәүеше Г. Сәбәп-маҡсат рәүеше
Д. Күләм-дәрәжә рәүеше

2. *Атай, йортоң тәҙрәләре*
Үтә лә ҙур уйылған. (Д.Талхина)
Һөйләмдә рәүеште табып, дәрәжәһен билдәләгеҙ:
А. Аҙһытыу дәрәжәһе Б. Артыҡлыҡ дәрәжәһе
В. Сағыштырыу дәрәжәһе Г. Төп дәрәжә
Д. Һөйләмдә рәүеш юҡ

3. *Ул алпан толпан баҫып сығып китте.* Һөйләмдә парлы рәүеште табып, уның дөрөҫ яҙылышын билдәләгеҙ:
А. Айырым яҙыла
Б. Ҡушып яҙыла
В. Һыҙыҡ аша яҙыла
Г. Араларында өтөр ҡуйыла
Д. Һөйләмдә рәүеш юҡ

4. *Сәрбиямал хужаларса ҡыйыу атлап өйгә инде* (З.Биишева). Билдәләнгән һүҙ ниндәй рәүеш төркөмсәһенә ҡарай?
А. Төп рәүеш Б. Оҡшашлыҡ рәүеше
В. Ваҡыт рәүеше Г. Урын рәүеше
Д. Күләм-дәрәжә рәүеше

5. Ҡайһы юлда күләм-дәрәжә рәүештәре бирелгән:
А. Юҡҡа, юрый, юрамал
Б. Бер аҙ,әҙ-мәҙ, бер юлы, күп
В. Беҙҙеңсә, уларса, йәштәрсә
Г. Юғары, яҡын, алыҫ
Д. Иртәгә, аҙаҡ, тиҙҙән

6. Рәүеш ниндәй грамматик үҙенсәлектәре буйынса сифатҡа оҡшаған?

А. Предметтың билдәһен белдерә һәм дәрәжә менән үҙгәрә
Б. Эш-хәлдең билдәһен белдерә һәм дәрәжә менән үҙгәрә
В. Билдәне белдерә һәм дәрәжә менән үҙгәрә
Г. Билдәне белдерә
Д. Дәрәжә менән үҙгәрә

7. Ваҡыт рәүеше булған һөйләмде табығыҙ:
А. Айҙар шатлығынан үрле-ҡырлы һикерҙе.
Б. Малай олатаһының уға юрамал асыуланыуын аңланы.
В. Муса Гәрәев һауаға 250 тапҡыр күтәрелә.
Г. Ямғыр кискә ҡарай ҡапыл туҡтаны.
Д. Көпә-көндөҙ йоҡлаған көн күрмәҫ.

8. Рәүештең сағыштырыу дәрәжәһе ... аффикстары ҡушылып яһала:
А. –лата/-ләтә
Б. –дай/-дәй, ҙай/-ҙәй, -лай/-ләй, -тай/-тәй
В. –раҡ/-рәк, -ыраҡ/-ерәк, -ораҡ/-өрәк
Г. –са/-сә
Д. –ын/-ен, -он/-өн.

9. Ҡайһы юлда тамыр рәүештәр бирелгән?
А. Тегеләй, былай, башҡортса, инглизсә, йәшләй
Б. Йыш, элек, тиҙ, һуң, шәп
В. Быйыл, иртәнсәк, бөгөн
Г. Илке-һалҡы, иртәле-кисле, һирәк-һаяҡ, үрле-ҡырлы
Д. Аяҡ үрә, ялан баш, баш түбән, көн оҙон

10. Артыҡлыҡ дәрәжәһендәге рәүеш булған һөйләмде табығыҙ:
А. Атай йырҙың һүҙҙәрен бик асыҡ әйтеп йырланы.
Б. Саф һауала күберәк йөрөргә кәрәк.
В. Көн дә иртәнсәк бүлмәне елләтергә кәрәк.
Г. Ауыл советы канцелярияһында шәмгә ут башҡа өйҙәргә ҡарағанла һуңыраҡ алынды.

Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре

1. *Дуҫың менән кәңәшләш.* Бәйләүес ниндәй килештәге һүҙҙән һуң килгән?
А. Төп килештәге Б. Эйәлек килештәге
В. Төшөм килештәге Г. Сығанаҡ килештәге
Д. Төбәү килештәге

2. Түбәндәге теркәүестәрҙең төрөн билдәләгеҙ: *шуға, шуға күрә, шунлыҡтан, шуның һөҙөмтәһендә*
А. Бүлеү теркәүестәре
Б. Ҡабатлау теркәүестәре
В. Һығымта яһау теркәүестәре
Г. Ҡаршы ҡуйыу теркәүестәре
Д. Йыйыу теркәүестәре

3. Киҫәксәләрҙе күрһәтегеҙ:
А. Сөнки, әгәр, хатта, йә, йәки
Б. Ах, ох, ух, эх, ай-һай, ура
В. Ғына, генә, ҡына, кенә
Г. Өсөн, кеүек, тураһында, һымаҡ

Д. Бар, юҡ, түгел, буғай, кәрәк

4. *Гөрһөлдәү бер алыҫлашып, бер яҡынлашып һаман дауам итте* (З.Биишева). Һөйләмдә теркәүестәрҙе табып, уларҙың төрөн билдәләгеҙ:
А. Йыйыу теркәүестәре
Б. Ҡаршы ҡуйыу теркәүестәре
В. Бүлеү теркәүестәре
Г. Аныҡлау теркәүестәре
Д. Эйәртеү теркәүестәре

5. Бәйләүестәрҙе күрһәтегеҙ:
А. Сөнки, әгәр, хатта, йә, йәки
Б. Ах, ох, ух, эх, ай-һай, ура
В. Ғына, генә, ҡына, кенә
Г. Өсөн, кеүек, тураһында, һымаҡ
Д. Бар, юҡ, түгел, буғай, кәрәк

6. *Ҡапҡа төбөндә Иштуған ғына тороп ҡалды* (З.Биишева). Һөйләмдә киҫәксәне табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Көсәйтеү, раҫлау киҫәксәһе
Б. Икеләнеү киҫәксәһе
В. Һорау киҫәксәһе
Г. Сикләү киҫәксәһе
Д. Билдәләү киҫәксәһе

7. Ымлыҡтарҙы билдәләгеҙ:
А. Әгәр, сөнки, хатта, йә, йәки
Б. Их, эх, уф-ф, ай-һай, эй-й
В. Ғына, генә, үк, кенә
Г. өсөн, сәбәпле, менән, кеүек
Д. Бар, юҡ, кәрәк, дөрөҫ, түгел

8. Мөнәсәбәт һүҙ булған һөйләмде табығыҙ:
А. Ул аталарса ярҙам итте.
Б. Хәлимәнең был турала күп ишеткәне бар.
В. Өмәгә быларҙан тыш байтаҡ ҡына егеттәр саҡырылған.
Г. Ауылға табан юл тотайыҡ, юҡһа һәләк булырбыҙ бит
Д. Көтөүсе шунда уҡ риза булды.

Үҙ аллы һүҙ төркөмдәрен ҡабатлау өсөн тест

1. Бирелгән һүҙҙәрҙең ҡайһыһы артыҡ:

А. Нәфисә	Б. Ауыл	В. Сибай
Г. Төйәләҫ	Д. “Арҡайым”	

2. Исем ниндәй грамматик категориялар менән үҙгәрә:
А. Һан, заман, килеш, эйәлек заты
Б. Һан, дәрәжә, килеш, хәбәрлек заты
В. Һан, эйәлек заты, хәбәрлек заты, килеш
Г. Һөйкәлеш, килеш, һан
Д. Килеш, һан, йүнәлеш, зат

3. *Ата байлығы _улға_ йоҡмаҫ, әсә байлығы _ҡыҙға_ йоҡмаҫ*. Билдәләнгән һүҙҙең килешен билдәләгеҙ:
А. Эйәлек килеш Б. Төшөм килеш
В. Төбәү килеш Г. Сығанаҡ килеш
Д. Урын-ваҡыт килеш

4. *Ауылдаштарымдың* һүҙендә ниндәй категория ялғауҙары бар?
А. Хәбәрлек заты, килеш
Б. Күплек, эйәлек заты
В. Эйәлек заты, килеш
Г. Күплек, эйәлек заты, килеш
Д. Бөтә яуаптар ҙа дөрөҫ

5. *Ҡайҙа барма – _йәшел_ шәл бөркәнгән ағастар, урман.* Билдәләнгән һүҙҙең дәрәжәһен билдәләгеҙ:
А. Төп дәрәжә
Б. Сағыштырыу дәрәжәһе
В. Артыҡлыҡ дәрәжәһе
Г. Аҙһытыу дәрәжәһе
Д. Бер яуап та дөрөҫ түгел

6. Бирелгән һүҙбәйләнештәр араһынан шартлы сифатты табып билдәләгеҙ:
А. Күк сәскә Б. Уҫаҡ таҡта
В. Түңәрәк өҫтәл Г. Иҫке төҙөлөш
Д. Тәмле икмәк

7. *Уҡығандың теле икәү*. Һанды табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Төп һан Б. Тәртип һаны В. Бүлем һаны
Г. Йыйыу һаны Д. Сама һаны

8. Бүлем һандары булған яуапты табығыҙ
А. Ҡыҙлы өйгә ҡырҡ ат бәйләнер.
Б. Мең туғыҙ йөҙ утыҙ етенсе йыл...
В. Икешәр, өсәр кешегә бүленеп, старателдәр төрлө урындан шурф ҡаҙҙылар.
Г. Ит бешеп сыҡҡас ҡына ерәү ишек туҡылдатҡан.
Д. Меңәрләгән ҡош, бөжәктәр тауышы өҙлөкһөҙ ишетелә.

9. *Ҡалын ҡар менән капланған яландар _әллә ҡайҙарға_ тиклем күренеп ята.* Билдәләнгән алмаштың төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Зат алмашы Б. Һорау алмашы
В. Билдәләү алмашы Г. Билдәһеҙлек алмашы
Д. Юҡлыҡ алмашы

10. Ҡылым ниндәй грамматик категориялар менән үҙгәрә:
А. Зат, һан, йүнәлеш, күләм, заман
Б. Килеш, зат, һан, заман, күләм
В. Зат, һан, заман, күләм, дәрәжә
Г. Һан, заман, эйәлек, хәбәрлек
Д. Дөрөҫ яуап юҡ

11. *Егет әйләнеп ҡайтыр юл тапмаған*. Һөйләмдә ҡылымды табып, уның һөйкәлешен билдәләгеҙ:

А. Хәбәр һөйкәлеше Б. Бойороҡ һөйкәлеше
В. Теләк һөйкәлеше Г. Шарт һөйкәлеше
Д. Ниәт-маҡсат һөйкәлеше

12. Хәбәре билдәле киләсәк замандағы ҡылымдан килгән һөйләмде табығыҙ:
А. Ҡалған эшкә ҡар яуыр.
Б. Дөрөҫөн әйтеп һөйләшкәнгә үпкәләмә.
В. Өйгә ҡайтҡас, әсәһе асыуланасаҡ.
Г. Яҡында ғына кәкүк саҡыра.
Д. Муйылбикә лә Мәғфүрәне яҡлашты.

13. Затһыҙ ҡылымдарҙың төрҙәрен билдәләгеҙ:
А. Сифат ҡылым, исем ҡылым, уртаҡ ҡылым, хәл ҡылым
Б. Шарт һөйкәлеше, исем ҡылым
В. Бойороҡ һөйкәлеше, теләк һөйкәлеше, шарт һөйкәлеше
Г. Хәбәр һөйкәлеше
Д. Хәбәр һөйкәлеше, сифат ҡылым

14. *Аңғыра айыуҙан Уралдағы ҡурҡҡандай,*
Эй туғандар, наҙанлыҡтан <u>*ҡурҡыу*</u> *кәрәк!* Билдәләнгән ҡылымдың төркөмсәһен билдәләгеҙ.
А. Сифат ҡылым Б. Исем ҡылым
В. Уртаҡ ҡылым Г. Хәл ҡылым
Д. Дөрөҫ яуап юҡ

15. *Алдында торған малайҙың күрәләтә алдашыуы бошондорҙо.* Һөйләмдә рәүеште табып, уның төркөмсәһен билдәләгеҙ:
А. Хәл рәүеше Б. Ваҡыт рәүеше
В. Урын рәүеше Г. Сәбәп-маҡсат рәүеше
Д. Күләм-дәрәжә рәүеше

Критерии оценки (в баллах):

Процент правильных ответов	Количество баллов
85 - 100 %	3
65 - 84%	2
45 - 64%	1
менее 45%	0

Творческие задания

1. Башҡорт һәм башҡа төрки телдәргә хас уртаҡ фонетик үҙенсәлектәрҙе асыҡларға, миҫалдар тупларға.
2. Башҡорт һәм башҡа төрки телдәргә хас уртаҡ грамматик үҙенсәлектәрҙе асыҡларға, миҫалдар тупларға.
3. Башҡорт теленең фонетикаһы буйынса хеҙмәттәргә байҡау.
4. Башҡорт теленең морфологияһы буйынса хеҙмәттәргә байҡау.

Критерии оценки (в баллах):

Критерии оценивания отчета	Количество баллов
Студент предоставил письменную работу и ответил на все	1

вопросы преподавателя по теме, возможно наличие недочетов	
Студент не предоставил письменную работу и ответил на все вопросы преподавателя по теме	0

5. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины

5.1. Перечень основной и дополнительной учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины

Основная литература:

1. Хәҙерге башҡорт теле: филология факультеты студенттары өсөн дәреслек. - Өфө: Китап, 2011.
2. Башҡорт теленең практик курсы: Практик дәрестәр өсөн күнегеүҙәр / төҙөүсеһе Н.А.Ласынова. – Өфө: БДУ, 2009.– 58 б.
3. Башҡорт теленең практик курсы. -Өфө: БДУ, 2002.–51б.
4. Зәйнуллин М.В. Хәҙерге башҡорт әҙәби теле. Морфология. - Өфө: Китап, 2005. – 264 бит.

Дополнительная литература:

5. Зәйнуллин М.В. Хәҙерге башҡорт әҙәби теле. Морфология. - Өфө: БДУ, 2002. – 388 бит.
6. Кейекбаев Ж.Ғ. Башҡорт теленең фонетикаһы. - Өфө: БДУ, 2002.
7. Кейекбаев Ж.Ғ. Хәҙерге башҡорт теле. - Өфө: БДУ, 2001.
8. Хәҙерге башҡорт теле. Педагогия институтының башланғыс кластар факультеты студенттары өсөн дәреслек. - Өфө: Китап, 1986.- 400 б.
9. Әхтәмов М.Х., Ишбулатов Н.Х. Хәҙерге башҡорт теле. - Өфө: БДУ, 2002.
10. Ишбаев К.Ғ. Башҡорт теленең һүҙьяһалышы. – Стәрлетамаҡ: СДПИ,1999.
11. Псәнчин В.Ш., Псәнчин Ю.В. Әсә теле. - Өфө, Китап, 2001.
12. Сәйетбатталов Ғ.Ғ. һ.б. Башҡорт теле. Педагогия училищелары өсөн дәреслек. - Өфө, 1997.
13. Ураҡсин З.Ғ. Ҡыҙыҡлы грамматика. - Өфө, 1983.

5.2. Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» и программного обеспечения, необходимых для освоения дисциплины

1. tel.bashqort.com
2. strbsu.ru›wp-content/uploads/2013/05/pbash.pdf
3. ostaz.ru

6. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине

Наименование специализированных аудиторий, кабинетов, лабораторий	Вид занятий	Наименование оборудования, программного обеспечения
1	2	3
Аудитория 417	Практические занятия	Демонстрационное оборудование: доска, проектор – 1 шт., переносной экран – 1 шт. Специализированная мебель: столы, стулья (26 посадочных мест).

Приложение 1

ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СОДЕРЖАНИЕ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ

дисциплины СОВРЕМЕННЫЙ БАШКИРСКИЙ ЯЗЫК (Ч.1) на **5** семестр
(наименование дисциплины)

ОЧНАЯ

форма обучения

Вид работы	Объем дисциплины
Общая трудоемкость дисциплины (ЗЕТ / часов)	3/108
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	51,2
лекций	20
практических/ семинарских	30
лабораторных	-
других (групповая, индивидуальная консультация и иные виды учебной деятельности, предусматривающие работу обучающихся с преподавателем) (ФКР)	1,2
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	-
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР)	29,8
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	-
Учебных часов на подготовку к экзамену/зачету/дифференцированному зачету (Контроль)	27

Форма(ы) контроля:

ЭКЗАМЕН - 5 семестр

Приложение 1

ФГБОУ ВО «УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»
СИБАЙСКИЙ ИНСТИТУТ (ФИЛИАЛ) УУНиТ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СОДЕРЖАНИЕ РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЫ

дисциплины СОВРЕМЕННЫЙ БАШКИРСКИЙ ЯЗЫК (Ч.1) на **6** семестр
(наименование дисциплины)

ОЧНАЯ
форма обучения

Вид работы	**Объем дисциплины**
Общая трудоемкость дисциплины (ЗЕТ / часов)	2/72
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	31,2
лекций	16
практических/ семинарских	14
лабораторных	-
других (групповая, индивидуальная консультация и иные виды учебной деятельности, предусматривающие работу обучающихся с преподавателем) (ФКР)	1,2
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	-
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР)	13,8
из них, предусмотренные на выполнение курсовой работы/курсового проекта	-
Учебных часов на подготовку к экзамену/зачету/дифференцированному зачету (Контроль)	27

Форма(ы) контроля:
ЭКЗАМЕН 6 семестр

№ п/п	Тема и содержание	Форма изучения материалов: лекции, практические занятия, семинарские занятия, лабораторные работы, самостоятельная работа и трудоемкость (в часах)			Основная и дополнительная литература, рекомендуемая студентам (номера из списка)	Задания по самостоятельной работе студентов	Форма текущего контроля успеваемости (коллоквиумы, контрольные работы, компьютерные тесты и т.п.)
		лк	пз	ср			
1	2	5		6	7	8	9
1.	Фонетика тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт теленең фонемалар системаһы. Телмәр өндәренең акустик билдәләре. Телмәр өндәренең артикуляцион билдәләре. Телмәр аппараты. Телмәр өндәренең функциональ билдәләре. Фонология тураһында төшөнсә.	1			1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
2.	Һуҙынҡы өндәр системаһы (вокализм). Дифтонгылар.	1			1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
3.	Тартынҡы өндәр системаһы (консонантизм). Тартынҡыларҙы классификациялау. Тартынҡыларҙың артикуляция рәүеше буйынса төрҙәре (шартлаулы, ышҡыулы (фрикатив), ҡуш тартынҡылар (аффрикаттар), танау, тел эргәһе, ҡалтыраулы (вибрант). Тартынҡыларҙың артикуляция урыны буйынса төрҙәре (ирен, тел алды, тел уртаһы, тел арты, теш, аңкау, теш араһы(алғы, урта, артҡы), тамаҡ (фарингаль), тамаҡ төбө. Тартынҡыларҙың тауыш һәм шау ҡатнашлығы буйынса төрҙәре.	1			1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
4.	Ижек, һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү. Ижек төрҙәре.	1			1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
5.	Баҫым. Башҡорт телендә баҫымдың характеры һәм үҙенсәлектәре.	1			1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
6.	Интонация һәм уның элементтары.	1			1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты

7.	Телмәр ағышында өндәрҙең (фонемаларҙың) үҙгәреше. Фонетик процестар. Позицион үҙгәрештәр (редукция, элизия, протеза һәм эпентеза). Комбинаторлы үҙгәрештәр. Ассимиляция. Диссимиляция. Метатеза. Диэреза.	1			1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
8.	Сингармонизм законы. Башҡорт телендә уның үҙенсәлектәре. Аңҡау гармонияһы. Ирен гармонияһы, һуҙынҡы менән тартынҡының гармонияһы. Сингармоник параллелизмдар.	1	1	1	1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
9.	Орфоэпия тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт теленең орфоэпик нормалары, һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең дөрөҫ әйтелеше. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙең дөрөҫ әйтелешендәге үҙенсәлектәр.	1	1	1	1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
10.	Графика. Яҙыу төрҙәре. Башҡорт алфавиты һәм графика тураһында төшөнсә. Хәҙерге башҡорт алфавиты. Хәҙерге башҡорт графикаһы.	1	1	1	1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
11.	Орфография тураһында төшөнсә. Башҡорт теле орфографияһының принциптары.	1	1	1	1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
12.	Фонетик транскрипция.	1	1	1	1-4	Фонетический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
13.	Һүҙьяһалыш тураһында дөйөм төшөнсә. Уны өйрәнеү тарихы. Һүҙьяһалыштың тел ғилеменең башҡа бүлектәре менән бәйләнеше.	1	1	1	1-4	Творческая работа	индивидуальное задание, тесты
14.	Һүҙ төҙөлөшө. Морфемалар: тамыр һәм аффиксаль морфемалар. Нигеҙ төрҙәре (ябай, яһалма, ҡушма). Аффикс төрҙәре. Һүҙ яһаусы аффикствр. Форма яһаусы аффикстар. Һүҙ үҙгәртеүсе аффикстар.	1	1	1	1-4	Морфематический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
15.	Башҡорт телендә һүҙьяһалыш юлдары. Лексик-семантик һүҙьяһалыш. Фонетик һүҙьяһалыш. Морфологик һүҙьяһалыш: морфематик төрө (аффиксация, нигеҙҙәрҙең	1	1	1	1-4	Словообразовательный анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты

	ҡушылыуы, нигеҙҙәрҙең берләшеүе, нигеҙҙәрҙең ҡабатланыуы) һәм аббревиация төрө. Лексик-морфологик һүҙъяһалыш (исемләшеү, сифатлашыу, рәүешләшеү һ.б.). Лексик-синтаксик һүҙъяһалыш.						
16.	Исемдәрҙең яһалышы. Тамыр исемдәр, яһалма исемдәр, ҡушма исемдәр, парлы исемдәр, ҡыҫҡартылған ҡушма исемдәр. Исемдәрҙең мрфологик юл менән яһалышы.	1	1	1	1-4	Морфематический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
17.	Сифаттарҙың яһалышы. Тамыр сифаттар, яһалма сифаттар, ҡушма сифаттар, парлы сифаттар. Исемдәрҙән һәм ҡылымдарҙан сифат яһалыу.	1	1	1	1-4	Морфематический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
18.	Ҡылымдарҙың яһалышы. Тамыр ҡылымдар һәм яһалма ҡылымдар. Ябай ҡылымдарҙың яһалыу юлдары. Парлы һәм ҡушма ҡылымдарҙың яһалышы.	1	1	1	1-4	Морфематический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
19.	Рәүештәрҙең яһалышы. Тамыр рәүештәр. Яһалма рәүештәр. Ҡушма рәүештәр.	1	1	1	1-4	Морфематический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
20.	Һүҙ төҙөлөшө. Морфема. Тамыр һәм аффикстар. Лексик, лексик-грамматик һәм грамматик аффикстар, уларҙың функцияһы. Нигеҙ: тамыр нигеҙ һәм яһалма нигеҙ.	1	1	1	1-4	Морфематический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
21.	Һүҙ төркөмдәре һәм уларҙы бүлеү принциптары. Үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙ төркөмдәре.	1	1	1	1-4	Творческая работа	индивидуальное задание, тесты
22.	Исем, уның морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Яңғыҙлыҡ һәм уртаҡлыҡ исемдәр, хис-тойғо биҙәкле исемдәр.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
23.	Исемдәрҙең грамматик категориялары. Исемдәрҙең һан категорияһы һәм уның бирелеше. Индивидуаль күплек һәм төркөмлө күплек. Күплек ялғауҙарының варианттары. Исемдәрҙең эйәлек категорияһы һәм уның бирелеше. Исемдәрҙең хәбәрлек категорияһы. Эйәлек һәм хәбәрлек ялғауҙарының башҡа	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты

	һүҙ төркөмдәренә ҡушылыуы. Килеш 1категорияһы. Килештәрҙең мәғәнәләре һәм функциялары. Килеш ялғауҙары.						
24.	Сифат, уның мәғәнәһе, морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Төп һәм шартлы сифаттар. Сифат дәрәжәләре, уларҙа билдә төшөнсәһенең бирелеше. Сифат дәрәжәләренең яһалышы, синтаксик функциялары.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
25.	Һан, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Һандарҙың дөрөҫ яҙылышы. Һан төркөмсәләре, уларҙың яһалышы, мәғәнә үҙенсәлектәре, үҙгәреше. Нумератив һүҙҙәр, уларҙың лексик составы һәм ҡулланылышы.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
26.	Рәүеш, уның мәғәнәһе, морфологик үҙенсәлектәре һәм синтаксик функциялары. Рәүештәрҙең сағыштырыу һәм артыҡлыҡ дәрәжәләре, уларҙың бирелеше. Рәүештәрҙең семантик төркөмсәләре, уларҙың синтаксик функциялары.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
27.	Алмаш, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Алмаш төркөмсәләре, уларҙың башҡа һүҙ төркөмдәренә мөнәсәбәте, үҙгәреше, ҡулланылышы.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
28.	Теркәүестәр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, мәғәнәүи төркөмсәләре. Улар янында тыныш билдәләренең ҡуйылышы.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
29.	Бәйләүестәр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, ҡулланылышы, мәғәнәүи төркөмсәләре. Бәйләүестәрҙең килештәр буйынса бүленеше.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
30.	Киҫәксәләр, уларҙың телмәрҙәге функцияһы, мәғәнәүи төркөмсәләре, дөрөҫ яҙылышы.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
31.	Ымлыҡтар.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты

32.	Модаль һүҙҙәр, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре, телмәрҙәге функцияһы.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
33.	Оҡшатыу һүҙҙәре.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
34.	Ҡылым, уның семантик һәм морфологик үҙенсәлектәре, синтаксик функциялары. Ҡылымдың төп грамматик категориялары.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
35.	Ҡылымдың зат менән үҙгәреүсе формалары (һөйкәлештәре). Ҡылым һөйкәлештәренең эш-хәрәкәтте сағылдырыу үҙенсәлектәре, функцияһы.	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
36.	Ҡылымдарҙың заман категорияһы. Заман формаларын төрлө принциптан сығып төркөмләү (мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы күҙлегенән).	1	1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
37.	Хәбәр һөйкәлеше, уның лексик-семантик һәм грамматик үҙенсәлектәре, синтаксик функцияһы. Заман формалары. Хәбәр һөйкәлешенең ябай үткән заман формалары, уларҙың яһалышы, мәғәнәһе, үҙгәреше. Хәбәр һөйкәлешенең тамамланмаған үткән заман формаһы, уның мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы. Хәбәр һөйкәлешенең алда үткән заман формаһы, уның мәғәнәһе, ҡулланылышы, яһалышы. Хәбәр һөйкәлешенең күптән үткән заман формаһы, уларҙың яһалышы, мәғәнә биҙәктәре.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
38.	Хәҙерге заман хәбәр һөйкәлеше, уның яһалышы һәм мәғәнәһе, ҡулланылышы.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
39.	Киләсәк заман хәбәр һөйкәлеше. Уның билдәле, билдәһеҙ һәм тамам булған формалары, уларҙың яһалышы, мәғәнәһе, ҡулланылышы.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
40.	Бойороҡ һөйкәлеше, уның зат-һан менән үҙгәреше. Бойороҡ һөйкәлешенең мәғәнә биҙәктәре.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты

41.	Теләк һөйкәлеше, уның мәғәнәһе. Теләк һөйкәлешенең ябай һәм ҡушма формалары, уларҙың яһалышы һәм мәғәнә биҙәктәре. Зат-һан менән үҙгәреше.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
42.	Ниәт һөйкәлеше, уның ябай һәм ҡушма формалары, уларҙың яһалышы һәм үҙгәреше.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
43.	Шарт һөйкәлеше, уның яһалышы, мәғәнәһе. Зат-һан менән үҙгәреше.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
44.	Ихтималлыҡ һөйкәлеше, уның яһалышы, мәғәнәһе. Зат-һан менән үҙгәреше.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
45.	Ҡылым төркөмсәләре, уларҙың ҡылым һөйкәлештәренән айырмаһы. Исем ҡылым, уның мәғәнәһе һәм яһалышы. Исем ҡылымдың исемгә һәм ҡылымға хас үҙенсәлектәре. Исем ҡылымдың һан, эйәлек заты, килеш менән үҙгәреше. Барлыҡ-юҡлыҡ формаһы. Синтаксик функциялары.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа	индивидуальное задание, тесты
46.	Сифат ҡылым, уның мәғәнәһе, сифатҡа һәм ҡылымға хас грамматик билдәләре. (ткән, хәҙерге, киләсәк заман сифат ҡылым формалары, уларҙың яһалышы, ҡулланылышы һәм синтаксик функциялары. Сифат ҡылымдың исемләшеүе һәм үҙгәреше.		1	1	1-4	Морфологический анализ слов, творческая работа, индивидуальное задание №2,	индивидуальное задание, тесты, контрольная работа №2
47.	Хәл ҡылым, уның ҡылымға һәм рәүешкә хас үҙенсәлектәре. Хәл ҡылымдың биш төрлө формаһы, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре, яһалышы һәм һөйләмдәге роле.		1	1	1-4		индивидуальное задание, тесты
48.	Уртаҡ ҡылым, уның яһалышы, мәғәнәһе. Юҡлыҡ формаһы. Синтаксик функциялары.		1	1	1-4		индивидуальное задание, тесты
49.	Ҡылымдың йүнәлеш формалары, уларҙың мәғәнә үҙенсәлектәре һәм яһалышы.		1	1	1-4		индивидуальное задание, тесты
50.	Ҡылымдың күләм формалары, уларҙың мәғәнәһе. Ҡылым күләмдәренең яһалыу юлдары.		1	1	1-4		индивидуальное задание, тесты
51.	Ҡылымдарҙың модаллек формалары, уларҙың мәғәнә биҙәктәре һәм бирелеү юлдары.		1	0,6	1-4		индивидуальное задание, тесты
	Всего	**36**	**44**	**43,6**			